

**ИЗВЈЕШТАЈ О ПРОВОЂЕЊУ КОНВЕНЦИЈЕ
УЈЕДИЊЕНИХ НАЦИЈА О ПРАВИМА ЛИЦА СА
ИНВАЛИДИТЕТОМ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ**

**по члану 35., ставу 1.
Конвенције о правима лица са инвалидитетом**

октобар, 2012.

САДРЖАЈ:

СКРАЋЕНИЦЕ.....	3
УВОД.....	4
А. ДИО ИЗВЈЕШТАЈА ВЕЗАН УЗ ОПШТЕ ОДРЕДБЕ КОНВЕНЦИЈЕ	8
ЧЛАНОВИ 1 - 4.....	8
Дефиниције.....	8
Комуникација.....	9
Језик.....	10
Дискриминација на основу инвалидитета	11
Разумно прилагођавање	12
Универзални дизајн.....	13
Примјена опитних начела Конвенције.....	13
Б. ДИО ИЗВЈЕШТАЈА ВЕЗАН УЗ ПОСЕБНА ПРАВА.....	15
ЧЛАН 5. И ЧЛАНОВИ 8-30.	15
Члан 5. Једнакост и недискриминација.....	15
Члан 8. Подизање свијести	16
Члан 9. Приступачност.....	18
Члан 10. Право на живот.....	19
Члан 11. Ризичне ситуације и хуманитарна кризна стања	20
Члан 12. Равноправност пред законом	21
Члан 13 . Приступ правди	23
Члан 14 . Лична слобода и безбједност.....	24
Члан 15 . Одсуство злостављања или окрутног, нехуманог или понижавајућег поступања или кажњавања.....	24
Члан 16. Одсуство експлоатације, насиља и злоупотребе	26
Члан 17. Заштита интегритета личности	27
Члан 19. Самостално живљење и укљученост у заједницу	29
Члан 20. Лична покретљивост	30
Члан 21. Слобода изражавања и мишљења и приступ информацијама	31
Члан 22. Поштовање приватности	32
Члан 24. Образовање.....	34
Члан 25. Здравље	39
Члан 26. Оспособљавање и рехабилитација	45
Члан 27. Рад и запошљавање	48
Члан 28. Одговарајући услови живота и социјална заштита.....	54
Члан 29. Учесће у политичком и јавном животу	57
Члан 30. Учесће у културном животу, рекреацији, активности у слободно вријеме и спорт	59
Ц. ДИО ИЗВЈЕШТАЈА ВЕЗАН УЗ СПЕЦИФИЧНУ СИТУАЦИЈУ У КОЈОЈ СЕ НАЛАЗЕ ДЈЕЧАЦИ, ДЈЕВОЈЦИЦЕ СА ТЕШКОЋАМА У РАЗВОЈУ И ЖЕНЕ СА ИНВАЛИДИТЕТОМ ..	651
Члан 6. Жене са инвалидитетом	61
Члан 7. Дјеца са тешкоћама у развоју	63
Д. ДИО ИЗВЈЕШТАЈА ВЕЗАН УЗ ПОСЕБНЕ ОБАВЕЗЕ.....	65
Члан 31. Статистика и прикупљање података	65
Члан 32. Међународна сарадња	66
Члан 33. Национална примјена и праћење	67

СКРАЋЕНИЦЕ

СЕ	Савјет Европе
ЕУ	Европска унија
ПСБиХ	Парламентарна скупштина Босне и Херцеговине
ПДПФБиХ	Представнички дом Парламента Федерације Босне и Херцеговине
НСРС	Народна скупштина Републике Српске
СМБиХ	Савјет министара Босне и Херцеговине
БИХ	Босна и Херцеговина
Ф БиХ	Федерација Босне и Херцеговине
РС	Република Српска
БДБиХ	Брчко Дистрикт Босне и Херцеговине
МПБиХ	Министарство правде Босне и Херцеговине
МИПБиХ	Министарства вањских послова Босне и Херцеговине
МЉПИ	Министарства за људска права и избјеглице Босне и Херцеговине
МЦПБиХ	Министарство цивилних послова Босне и Херцеговине
ДЕПБиХ	Дирекција за економско планирање Босне и Херцеговине
ПОИБиХ	Политика у области инвалидности Босне и Херцеговине
ССУБиХ	Стратегија социјалног укључивања Босне и Херцеговине
ВЛИБиХ	Вијеће за лица са инвалидитетом Босне и Херцеговине
ФПИО/МИО БиХ	Фонд пензијског и инвалидског осигурања Федерације БиХ
ФПИОРС	Фонд пензијског и инвалидског осигурања Републике Српске
ФПРЗЛСИ	Фонд за професионалну рехабилитацију и запошљавање лица са инвалидитетом
ЗЗО	Завод за здравствено осигурање
РВИ	Ратни војни инвалиди

На основу члана 35. став 1. Конвенције о правима лица са инвалидитетом („Службени гласник БиХ – Међународни уговори“, број 11/09). Савјет министара БиХ на 35. сједници одржаној 17.01.2013 године усвојио је:

Извјештај о провођењу

Конвенције о правима лица са инвалидитетом у Босни и Херцеговини

УВОД

1. Извјештај о провођењу Конвенције о правима лица са инвалидитетом у Босни и Херцеговини (у даљем тексту: Извјештај БиХ) сачињен је на основу смјерница УН Комитета за права лица са инвалидитетом. У припреми Извјештаја БиХ учествовали су представници надлежних власти у БиХ и представници невладиних организација. Извјештај БиХ у складу са процедуром усваја Савјет министара БиХ (СМБиХ) након чега, се исти доставља путем Министарства вањских послова БиХ (МИПБиХ) надлежном Комитету.
2. Као што је наведено у оквиру CORE документа БиХ (HRI /CORE/VIH/2011) Босна и Херцеговина је држава која се састоји од два ентитета Федерације Босне и Херцеговине (ФБиХ), Републике Српске (РС) и Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине (БДБиХ). У оквиру HRI/CORE/VIH/2011. садржани су општи подаци о структури државе, демографији, економски и политички показатељи, укључујући и податке о систему заштите људских права.
3. Босна и Херцеговина је ратификовала Конвенцију о правима лица са инвалидитетом (Конвенција ПОИ) и Факултативни протокол **12.03.2010.** (без резервација или изјава) („Службени гласник БиХ – Међународни уговори“, број 11/09). За Босну и Херцеговину Конвенција ПОИ је ступила на снагу 11.04.2010., тридесетог дана након депоновања инструмента о ратификацији.
4. Посматрајући протекли период важно је поменути да су прве активности у области промоције и заштите људских права лица са инвалидитетом започете на приједлог Министарства за људска права и избјеглице БиХ (МЉПИ) 2003.г. када СМБиХ доноси одлуку о усвајању Стандардних правила УН-а за изједначавање могућности за лица са инвалидитетом (у даљем тексту: Стандардна правила УН-а).
5. Све до почетка процеса израде документа Политике у области инвалидности Босне и Херцеговине (ПОИБиХ), који је започео 2006. године већи дио активности реализира се

кроз сарадњу невладиних организација које окупљају организације које, представљају лица са инвалидитетом и остале невладине организације. Процес израде ПОИБиХ¹ координирало је Министарство цивилних послова БиХ (МЦПБиХ) заједно са Дирекцијом за економско планирање БиХ (ДЕПБИХ) и ентитетским Владама. Представници ентитетских Влада били су представници из Министарстава здравља и социјалне заштите РС, Министарства рада и социјалне политике ФБиХ, Министарства рада и борачко инвалидске заштите РС, Социјалне заштите Брчко Дистрикта и представници невладиног сектора тј. лица са инвалидитетом која посједују специфична знања за израду стратешких докумената. Процес доношења овог документа је технички подржавао Независни биро за хуманитарна питања (ИБХИ), а цијели пројекат је финансиран од Министарства иностраних послова Владе Финске. ПОИБиХ је дефинисала као циљ, потребу достизања боље квалитете животног потенцијала, поштовања и дигнитета, независности, продуктивности и једнаког учешћа у друштву лица са инвалидитетом и мјере којим се од свих надлежних нивоа власти, тражи за лица са инвалидитетом, а то је осигуравање приступачнијег окружења.

6. СМБиХ, на приједлог МЦПБиХ, усвојило је у августу 2009. информацију о активностима Савјета Европе(СЕ) у области инвалидности, укључујући Акциони план Савјета Европе за промоцију права и пуног учешћа у друштву лица са инвалидитетом: побољшање квалитета живота тих истих лица са инвалидитетом у Европи 2006-2015., који даје смјернице за дјеловање европских држава у свим аспектима заштите права лица са инвалидитетом и задужило МЦПБиХ да са овим документом ,упозна надлежна државна и ентитетска тијела, те да континуирано ради на промоцији истог.

7. Након усвајања ПОИБиХ и Акционог плана СЕ у оба ентитета су израђени стратешки документи. Стратешки документи ентитета утврђују обавезе ентитетских министарстава у 22 области дефинисане Стандардним правилима УН-а, те посебне стратешке мјере у вези са питањем становања.

У поводу доношења „Стратегије за изједначавање могућности за лица са инвалидитетом у Федерацији Босне и Херцеговине 2011-2015“ (у даљем тексту: Стратегија ФБиХ), Влада Федерације БиХ је на сједници одржаној 05.09.2011. године, донијела је закључак да ће: *“Сви закони ФБиХ који третирају питања инвалидитета и који су од значаја за лица са инвалидитетом убудуће бити донешени у складу са принципима Конвенције ПОИ, ПОИБиХ и овом Стратегијом”*. Праћење

¹ Овај стратешки документ Вијеће министара Босне и Херцеговине је усвојило 8. маја 2008. године и објављен је у Службеном гласнику БиХ број 76/08.

Стратегије ФБиХ осигурава се кроз оснивање Уреда Владе Федерације БиХ за питања инвалидитета.

Исто тако Стратегија за унапређење друштвеног положаја лица са инвалидитетом у Републици Српској 2010-2015“ (у даљем тексту:Стратегија РС) је усвојена 2010. године. У октобру 2011. године Стратегија РС је представљена Одбору за једнаке могућности при Народној скупштини РС, који је у складу са циљевима Стратегије (Циљ 1.2.), а ради осигурања координације и примјене стратешких докумената ,препоручила оснивање Канцеларије за лица са инвалидитетом. Влада РС је у октобру 2011. године својим закључком обавезала Министарство здравља и социјалне заштите РС и Министарство за питања рада и борачко инвалидске заштите РС да изради пројекат за оснивање канцеларије.

8. Настојећи да се на нивоу БиХ побољша механизам заштите људских права лица са инвалидитетом и система координације између надлежних институција СМБиХ донесена је одлука о формирању Вијеће за лица са инвалидитетом БиХ (ВЛИБиХ) на сједници 19.10.2010. године. ВЛИБиХ је успостављен и састоји се од 20 чланова.

Једну половину чине представници свих нивоа власти (БИХ, ентитети и БДБиХ), а другу чине представници ентитетских и БДБИХ организација лица са инвалидитетом.

9. У састав ВЛИБиХ равноправно су укључени представници организација лица са инвалидитетом са цијелог простора Босне и Херцеговине (ФБиХ, РС и БДБиХ). Представници невладиних организација које су чланице ВЛИБиХ имају могућност да у складу са својим интересима и репрезентативношћу дјелују у интересу лица са инвалидитетом које представљају.

10. Босна и Херцеговина је у Развојној стратегији БиХ, те у складу са предстојећим обавезама према ЕУ, дефинисала потребу израде посебног документа, а то је Стратегија социјалног укључивања Босне и Херцеговине (ССУБиХ). Овај документ је у форми нацрта израђен у јуну 2010. године и садржи посебно поглавље о побољшању положаја лица са инвалидитетом у оквиру којег су идентификовани приоритети и мјере која треба регулисати на свим нивоима власти. Процес усаглашавања ове Стратегије на нивоу БиХ је у току.

11. Босна и Херцеговина је од избора у октобру 2010. године имала СМБиХ у техничком мандату 16 мјесеци што је објективно утицало на усвајање малог броја закона и других докумената који су у надлежности СМБиХ, а самим тим успорен је и процес усклађивања закона са УН Конвенцијом о правима лица са инвалидитетом.

12. Када је у питању систем финансирања, тј. осигурање права лица са инвалидитетом, ова обавеза је у надлежности ентитетских влада и Владе БДБиХ, а у ФБиХ је у надлежности 10 влада кантона. На нивоу Босне и Херцеговине финансирају се координацијске активности у оквиру МЦПБиХ кроз координацију области здравствене и социјалне заштите, образовања, запошљавања и рада, пензионог ситета. МЉПИ је надлежан за извршавање међународних обавеза, извјештавање према међународним инструментима, те активности које се односе на промоцију и едукацију о људским правима, укључујући стручну и административну подршку ВЛИБиХ која се осигурава у сарадњи са МЦПБиХ које је координирало израду ПОИБиХ.

13. Босна и Херцеговина је определијелена за извршавање међународних обавеза и у досадашњем периоду редовно извршава обавезу извјештавања надлежних тијела УН-а.

14. Од дана ратификације, ступања на снагу Конвенција ПОИ постаје саставни дио правног поретка Босне и Херцеговине и као таква има предност пред домаћим правним изворима, с тиме да се њена примјенљивост рефлектује кроз бх. законе који се обавезно усклађују са стандардима које утврђује Конвенција ПОИ. Процес праћења усклађивања закона на нивоу Босне и Херцеговине са међународним стандардима из области људских права у надлежности је МЉПИ. Директна примјенљивост Конвенције ПОИ у домаћем правном поретку је осигурана, али до сада нема података да је неки од судова донио одлуку позивајући се на Конвенцију ПОИ. Стандарди утврђени у оквиру Конвенције ПОИ чешће се користе у предметима дискриминације када бх. грађани позову на повреду права(стандарде) које утврђује Конвенција ПОИ што олакшава доказивање дискриминације, посебно ако таква ситуација није јасно регулисана бх. законима.

15. Када су у питању стандарди које утврђује Конвенција ПОИ свакако је највећи изазов са којим се сучавају бх. власти ограничења по питању финансирања тј. расположивости ресурса за побољшавање права лица са инвалидитетом, посебно за провођење позитивних мјера дискриминације. Обим ових права, посебно социјалну новчану помоћ, као и подршку осталим сервисима потребно је знатно унаприједити у Босни и Херцеговини.

16. Када су у питању статистички подаци о броју лица са инвалидитетом у Босни и Херцеговини, они су условљени реализацијом активности на попису становништва који ће бити обављен у 2013. години, али биће и потребно да се заједнички дефинише методологија њиховог обједињавања на нивоу БиХ. Посљедњи попис становништва у БиХ је реализиран 1991. године. На основу података Агенције за статистику БиХ из

2010. године, те према подацима из центара за социјални рад регистровано је 60.950 лица са инвалидитетом од чега је 52% мушкараца. У регистру Фонда за пензијско и инвалидско осигурање РС(ФПИОРС) има 41.225 корисника инвалидске пензије, а у Фонду за пензијско и инвалидско осигурање ФБиХ (ФПИО/МИО ФБиХ) 82.099 корисника у априлу 2012. године (49.224 РВИ у ФБиХ). Према подацима из Студије политике у области инвалидности цивилних жртава рата у БиХ има приближно 5.481, РВИ у оба ентитета 83.282 .

А. ДИО ИЗВЈЕШТАЈА ВЕЗАН УЗ ОПШТЕ ОДРЕДБЕ КОНВЕНЦИЈЕ

Чланови 1 - 4.

Дефиниције

17. У Босни и Херцеговини не постоји јединствена дефиниција лица са инвалидитетом. У дефинисању инвалидитета користе се различити појмови у различитим областима (социјалне, здравствене заштите, пензионог осигурања, запошљавања).

18. У складу са законима ФБиХ² и РС³ о пензијском и инвалидском осигурању: инвалидност, у смислу ових закона, постоји када осигураник због трајних промјена у здравственом стању проузрокованих повредом на раду, професионалном болешћу, повредом ван рада или болешћу која се не може отклонити лијечењем или мјерама медицинске рехабилитације, постане потпуно неспособан за обављање послова радног мјеста на које је био распоређен и које је обављао прије настанка инвалидности. У оба закона акценат је дат на равноправност осигураника без обзира да ли имају инвалидност. На подручју БДБиХ не постоји посебан систем за пензијско и инвалидско осигурање, али грађани су определијели у оквиру два постојећа ентитетска фонда.

19. Професионална рехабилитација и запошљавање лица са инвалидитетом је у надлежности ентитета. У ФБиХ Закон о професионалној рехабилитацији и запошљавању лица са инвалидитетом прописује да лице са инвалидитетом, у смислу овога закона, је лице код којег постоји тјелесно, чулно или ментално оштећење што за посљедицу има трајну или привремену, а најмање 12 мјесеци смањену могућност рада и задовољавања особних потреба у свакодневном животу.⁴

У РС Закон о професионалној рехабилитацији, оспособљавању и запошљавању инвалида прописује да лице са инвалидитетом, у смислу овог закона, јесте лице са

² „Службене новине ФБиХ“, бр. 29/98, 49/00, 32/01, 73/05, 59/06 и 4/09 - Члан 22.

³ "Службени гласник Републике Српске" број 134/11

⁴ „Службене новине ФБиХ“, број 9/10 – Члан 3.

трајним посљедицама тјелесног, сензорног, менталног или душевног оштећења или болести које се не могу отклонити лијечењем или медицинском рехабилитацијом, те које се суочава са социјалним и другим ограничењима од утицаја на радну способност и могућност запослења или одржања запослења и које нема могућности или има смањене могућности да се, под равноправним условима, укључи на тржиште рада и да конкурише за запошљавање са другим лицима.⁵

20. Уређивање права лица која су учествовала у одбрани је на нивоу ентитета. ФБИХ Законом о правима бранилаца и чланова њихових породица, дефинише термин ратног војног инвалида који је, вршећи војне дужности, друге дужности за циљеве одбране у саставу Оружаних снага, учествујући у одбрани Босне и Херцеговине у периоду и под увјетима и околностима наведеним у оквиру овог Закона, задобио рану, повреду, болест или погоршање болести, те је због тога наступило оштећење његовог организма најмање за 20%. Такође, РС Закон о правима бораца и породицама погинулих бораца одбрамбено отаџбинског рата⁶ дефинише термине војног инвалида и ратног војног инвалида из чега је видљиво да нема промјена у традиционалним дефиницијама лица са инвалидитетом.

21. Према Закону о просторном планирању и кориштењу земљишта на нивоу ФБиХ⁷ и Уредби о просторним стандардима, урбанистичко техничким увјетима и нормативима за спречавање стварања архитектонско-урбанистичких препрека за лица са умањеним тјелесним могућностима⁸, те Законом о просторном уређењу и грађењу РС⁹ и Правилником о условима за планирање и пројектовање грађевина за несметано кретање дјете и лица са умањеним тјелесним способностима¹⁰ то јесу сва она лица чије физичке или менталне тјелесне могућности су из било којег разлога умањене. У њих спадају: лица са било којом врстом сталног или привременог тјелесног оштећења, слабовида и слијепа лица, глува и наглува, тјелесно изнемогли, лица изнад 65 година старости, труднице, мајке са малом дјецом, мала дјеца, лица са интелектуалним тешкоћама, реконвалесценти у постоперативном периоду итд.

Комуникација

22. Једно од подручја дјеловања ентитетских стратегија: Стратегије ФБиХ и Стратегије РС, јест информисање, комуникација и подизање нивоа свијести које има за циљ,

⁵ "Службени гласник РС", број 36/09 – Члан 3.

⁶ „Службени гласник Републике Српске“, број 134/11

⁷ "Службене новине Федерације БиХ", бр. 2/06, 72/07, 32/08, 4/10, 13/10 и 45/10

⁸ "Службене новине Федерације БиХ", број 48/09

⁹ „Службени гласник Републике Српске“, број 55/10

¹⁰ „Службени гласник Републике Српске“, број 1/12

осигуравање доступности примања и одашилања информација у складу са специфичностима потреба и могућностима лица са инвалидитетом. Активности у овом подручју усмјерене су повећању неовисности у комуницирању и информисању лица са инвалидитетом, те путем медија обраћање јавности за специфичност комуникације за лица са инвалидитетом.

23. Неки од даљњих примјера осигуравања права на комуникацију без дискриминације у Босни и Херцеговини јесте Закон о комуникацијама БиХ којим је утврђено да регулаторни принципи емитирања обухватају: заштиту слободе изражавања и разноликости мишљења поштујући опште прихваћене стандарде понашања, недискриминације, правичности, тачности и непристрасности.¹¹

Регулаторни принципи телекомуникација обухватају: приступ јавним телекомуникационим услугама за све кориснике, на транспарентном, објективном и недискриминаторском основу, које оператер телекомуникација може осигурати уз разумну добит.¹²

24. Законом о поштанском промету ФБиХ утврђено је да поштанске услуге морају бити доступне свим грађанима Босне и Херцеговине, без било какве дискриминације. Слобода комуникације путем писмовних и других поштанских пошиљака мора бити загарантована свим физичким и правним лицима у БиХ, без било каквих ограничења. Интерес свих корисника поштанских услуга мора бити заштићен кроз расположивост и квалитет услуга.¹³ Лица са инвалидитетом имају различите облике бенифиција у телекомуникационом систему при претплати на фиксне, мобилне телефоне и слично.

Језик

25. ПСБиХ је на 55. Сједници Представничког дома, одржаној 10. јуна 2009. године и на 35. сједници Дома народа, одржаној 15. септембра 2009. године, усвојила Закон о употреби знаковног језика у БиХ¹⁴. Овим Законом прописује се право глувих лица на употребу знаковног језика у Босни и Херцеговини и право глувих лица на информисање њима прилагођеним техникама, као и обим и начин остваривања права, на тумача знаковног језика ради њиховог равноправног укључивања у животну и радну околину, као и у све облике друштвеног живота са једнаким правима и условима, те с једнаким могућностима какве имају лица без оштећења слуха.

¹¹ „Службени гласник Босне и Херцеговине“, бр. 31/03, 75/06, 32/10 - Члан 4. Став 1. Тачка а)

¹² „Службени гласник Босне и Херцеговине“, бр. 31/03, 75/06, 32/10 - Члан 4. Став 2. Тачка а)

¹³ „Службене новине Федерације БиХ“, број 76/04 – Члан 4.

¹⁴ „Службени гласник Босне и Херцеговине“ број 75/09

Дискриминација на основу инвалидитета

26. Устав Босне и Херцеговине гарантује највиши ниво међународно признатих људских права. Босна и Херцеговина се Уставом обавезала да ће осигурати за све грађане равноправно и пуно уживање и остваривање свих људских права и слобода, као и право на заштиту од дискриминације по било којем основу, што укључује и инвалидност.

27. Права и слободе предвиђене у Европској конвенцији за заштиту људских права и основних слобода у њеним протоколима се директно примјењују у Босни и Херцеговини и имају приоритет над свим осталим законима.

28. Најважнији механизам за заштиту од дискриминације је Закон о забрани дискриминације БиХ¹⁵. Овај закон успоставља оквир за остваривање истих права и могућности свим лицима у Босни и Херцеговини и уређује систем заштите од дискриминације. Дискриминацијом се сматра свако различито поступање, укључујући свако искључивање, ограничавање или давање предности утемељено на стварним или претпостављеним основама према било којем лицу или групи лица на основу њихове расе, боје коже, језика, вјере, етничке припадности, националног или социјалног поријекла, везе са националном мањином, политичког или другог увјерења, имовног стања, чланства у синдикату или другом удружењу, образовања, друштвеног положаја и пола, полног изражавања или оријентације, као и свака друга околност која има за сврху или посљедицу, да било којем лицу онемогућава или угрожава признавање, уживање или остваривање на равноправној основи права и слобода у свим областима јавног живота.

29. Законом о забрани дискриминације су прописани изузеци од принципа једнаког поступања, који се, између осталих, односе на лица са инвалидитетом, на начин да су прописане законске мјере и радње које се неће сматрати дискриминацијским када се своде на неповољно разликовање или различито поступање ако су засноване на објективној и разумној оправданости, те када се њима остварује легитиман циљ и ако постоји разуман однос пропорционалности између средстава која се користе и циља који се настоји реализовати.

30. Закон о забрани дискриминације се примјењује на поступање свих јавних тијела на нивоу државе, ентитета, кантона и БДБиХ, општинских институција и тијела, те правних лица са јавним овлашћењима, као и на поступање свих правних и физичких

¹⁵ „Службени гласник Босне и Херцеговине“, број 59/09

лица, у свим областима живота, укључујући социјалну заштиту, заштиту породице са дјецом и заштиту лица са инвалидитетом.

Овај закон такође, прописује новчане казне за прекршаје предвиђене Законом. За прекршаје прописане Законом могу се изрећи заштитне мјере одузимања предмета и забрана обављања одређене професионалне дјелатности, пословне активности или дужности. Заштитне мјере одузимања предмета обавезно се изричу сваки пут када је прекршај извршен кориштењем тих предмета, односно када су предмети били намијењени извршењу прекршаја, или су предмети настали због извршења прекршаја.

31. ПОИБиХ и стратегије ФБиХ и РС предвиђају инклузивни приступ, те мјере и активности које су у функцији уклањања дискриминације у свим областима од значаја за лица са инвалидитетом.

Треба нагласити да се у области социјалне заштите настоји континуирано дјеловати на уклањању дискриминације лица са инвалидитетом кроз осигурање економске потпоре и друштвене интеграције, као и на промоцији права, потреба и могућности лица са инвалидитетом. Наиме, Законом о основама социјалне заштите, заштите цивилних жртава рата и заштите породице са дјецом ФБиХ¹⁶, предвиђене су казнене мјере за све који прекрше законске мјере, гдје се наводи и забрана дискриминације.

Разумно прилагођавање

32. Као позитиван примјер наводимо да је Влада РС основала Интересорно тијело за помоћ и заштиту лица са инвалидитетом са задатком да прати стање потреба лица са инвалидитетом у РС, те да анализира активности на плану заштите и побољшања социјалног статуса свих категорија лица са инвалидитетом у РС. У току је именовање нових чланова. Важна активност овог тијела односи се на усклађивање законске регулативе и имплементацију Стратегије РС која подразумијева разумно прилагођавање у свим сферама у складу са УН Конвенцијом права лица са инвалидитетом.

33. Поред истог опредјељења у оквиру Стратегије ФБиХ треба поменути и Закон о просторном планирању и кориштењу земљишта на нивоу Федерације Босне и Херцеговине¹⁷ на основу којег је у ФБиХ 2009. године донесена Уредба о просторним стандардима, урбанистичко–техничким условима и нормативима за спречавање

¹⁶ „Службене новине Федерације БиХ“ бр. 36/99, 54/04, 39/06, 14/09

¹⁷ „Службене новине Федерације БиХ“, бр. 2/06, 72/07 и 32/08

стварања архитектонско–урбанистичких препрека за лица са умањеним тјелесним могућностима.

34. Како би се лицима са инвалидитетом осигурало извршавање радних задатака у равноправном положају у односу на друге запосленике, Законом о професионалној рехабилитацији и запошљавању лица са инвалидитетом ФБиХ¹⁸ и Законом о професионалној рехабилитацији, оспособљавању и запошљавању инвалида РС¹⁹ регулисани су начини осигуравања и прилагођавања радног мјеста и услова рада. На простору БДБиХ такође је на снази пропис којим се прописује осигуравање одговарајућих услова рада за лица са инвалидитетом у свим јавним службама институција.

Универзални дизајн

35. Промоција примјене начела универзалног дизајна једна је од мјера у оквиру ентитетских Стратегија што укључује осигуравање приступачности свих јавних служби и јавног превоза, те осигуравање приступачног окружења у складу са начелима универзалног дизајна. Носитељима provedбе наведене мјере, одређена су ресорна министарства у сарадњи са организацијама цивилног друштва, те јединицама локалне и подручне (регионалне) самоуправе. Остваривање ове мјере највише је видљиво у већим урбаним срединама, али овај процес још увијек није свеобухватан, те предстоје активности на потпуном обухвату свих јавних служби и других услуга у циљу осигуравања приступачног окружења.

Примјена општих начела Конвенције

36. Устав БиХ и устави ентитета и кантона садрже одредбе којим се промовише и прописује принцип једнакости за све и даје предност међународним стандардима у односу на домаће право. Такође, је у већини бх. закона садржана антидискриминацијска одредба како у области здравства, рада, запошљавања и образовања тако и у осталим системима заштите као што је социјална заштита која се односи и на лица са инвалидитетом.

37. Поред активности ВЛИБиХ, који је покренуо процес израде анализе усаглашености бх. закона са УН Конвенцијом ПОИ и Опционим протоколом, у ентитетима су ове активности започете током израде стратегија. Влада РС именовала је Интерресорно тијело за помоћ и заштиту лица са инвалидитетом које је сачинило

¹⁸ „Службене новине ФБиХ“, број 09/10

¹⁹ „Службени гласник Републике Српске“, бр:54/09, 37/11

Извјештај који је 21.09.2011. године прихватила Влада РС и донијела Закључак у циљу интензивирања активности на унапређењу друштвеног положаја лица са инвалидитетом, те задужила сва министарства да ревидирају акционе планове министарстава у вези са Стратегијом РС и да пруже пуну подршку раду Интерресорног тијела. У РС су у току активности на сагледавању могућности формирања Центра за питања лица са инвалидитетом као републичке управне организације. Одбор једнаких могућности НСРС је закључен бројем: 02/4.12-1967-1/11 од 31.10.2011. године задужио министарства да у складу са Стратегијом РС израде акционе планове и јасно дефинишу буџетске линије на годишњем нивоу за реализацију активности, те да анализирају и законе за које су надлежни и предложе потребне измјене у законској регулативи, као и да једном годишње НСРС поднесе Извјештај о реализацији Стратегије РС.

38. ПДПФБиХ својим Закључком од 05.09.2011. године обавезују предлагаче закона из области које третирају питања инвалидитета и питања која су од значаја за лица са инвалидитетом да исте ускладе са принципима УН Конвенције ПОИ, ПОИБиХ и Стратегијом ФБиХ. Влада ФБиХ такође је обавезала надлежна министарства да приступе изналажењу рјешења за превазилажење дискриминације лица са инвалидитетом по основу узрока инвалидности.

39. Генерална је оцјена да је остварен одређени напредак, али још увијек је материјална заштита лица са инвалидитетом стеченим у рату и изван рата различита. Покренути су одређени пројекти у том правцу, примјерице у 5 кантона у ФБиХ.

40. Постоје и добри примјери да се лица са инвалидитетом укључују као чланови у комисије које раде на изради стратешких докумената, националних и локалних стратегија, закона, управљачким тијелима у државним институцијама (примјер Управни одбор Центра за социјални рад Сарајево, Фонд за професионалну рехабилитацију и запошљавање инвалида РС и др.).

41. Принципа транспарентности у потпуности се придржавају на нивоу БиХ, јер су лица са инвалидитетом укључена у све процесе, а у неким тијелима представници удружења лица са инвалидитетом су равноправно укључени, попут ВЛИБиХ.

Б. ДИО ИЗВЈЕШТАЈА ВЕЗАН УЗ ПОСЕБНА ПРАВА

ЧЛАН 5. И ЧЛАНОВИ 8-30.

Члан 5. Једнакост и недискриминација

42. Једнакост као једна од највиших вриједности уставног поретка Босне и Херцеговине додатно је учвршћена доношењем Закона о забрани дискриминације БиХ у којем се на једном мјесту сажимају одредбе о дискриминацији које су се до његова доношења налазиле у разним законима.

43. Дискриминирано лице своја права може заштитити и остварити и судским путем на 2 начина, у поступку пред судом у којем тражи заштиту неког свог права које је повријеђено дискриминаторним поступањем, или у посебној антидискриминацијској парници иницираној подношењем антидискриминацијске тужбе. Законом је нормиран и Институт удружене тужбе као инструмент који омогућава разним колективним групама да судским путем реализују своје право на заштиту од дискриминаторног дјеловања. Њу могу поднијети удружења, тијела, установе или друге организације које су основане у складу са законом, а имају оправдани интерес за заштиту колективних интереса одређене групе.

44. Удружења и све друге невладине организације које су регистроване могу се појавити као покретачи тужбе у интересу групе грађана или учествовати у индивидуалним случајевима на страни дискриминиране групе лица или других грађана.

45. Лица са инвалидитетом које су у оквиру постојеће законске регулативе једнако се третирају с тим да постоји ситуација да су закони који регулишу остваривање њихових права нехармонизирани, те да различито уређују одређене облике заштите (различно у ФБИХ, РС и БДБИХ). Као што је наведено у Извештају Координационог одбора инвалидских организација РС-а (КООИРС) постоје велике разлике у правима с обзиром на статус појединих категорија лица са инвалидитетом. Такође су Агенција за сарадњу, едукацију и развој – АЦЕД и КООИРС, као и Центар за људска права Универзитета у Сарајеву извјестили да се најчешће крше права лица са инвалидитетом у области: социјалне заштите, здравства, образовања, права на доступност информација, рада и запошљавања, те у области организованог дјеловања лица са инвалидитетом.

Чињеница је да су лица са инвалидитетом којима инвалидитет није последица ратних дејстава у знатно другачијој позицији у односу на цивилне жртве рата и ратне војне

инвалиде, што је наведено и у Извјештају Омбудсмана за људска права БиХ за 2011. годину²⁰.

46. Критички Извјештај Омбудсмана БиХ заснован је на показатељима према којим се у постојећим законима на различит начин регулишу права војних инвалида, цивилних жртава рата и нератних лица са инвалидитетом. Различити су и поступци и услови за стицање статуса лица са инвалидитетом, као и буџетска средства за остваривање права на основу инвалидности, при чему су висине накнада и издвајања за војне инвалиде знатно већа у односу на цивилне. Постоје проблеми који се односе на остваривање права у ситуацијама када лица са инвалидитетом мијењају пребивалиште, јер су права регулисана на основу различитих закона, тако да је врло често остварено право непреносиво на територију другог ентитета, односно примјењује се институт да право прати лице без обзира на мјесто његовог пребивалишта²¹.

47. Заштиту својих права против дискриминације лица са инвалидитетом могу покренути и путем Омбудсмана за људска права БиХ и Омбудсмана за дјецу РС.

48. Такође је у оквиру Извјештаја Омбудсмана за дјецу РС за 2011. годину наведено да се од укупног 451 пријаве, 7,6% или 34 односило на питања дјете са инвалидитетом²². У истом извјештају је оцјењено да постоји напредак у области заштите права дјете са инвалидитетом.

49. Лица са инвалидитетом могу користити, у складу са Законима о бесплатној правној помоћи, и право на ову помоћ. Посебно је омогућено кориштење овог права за лица која су социјално угрожена.

Члан 8. Подизање свијести

50. Поводом Међународног дана лица са инвалидитетом 3. децембра широм Босне и Херцеговине се организују различити облици промотивних активности које редовно прате медији, а средства за обиљежавање се углавном издвајају на нивоу локалних и ентитетских власти које на нивоу сваке буџетске године издвајају грантове за помоћ удружењима лица са инвалидитетом. У току је двогодишњи пројекат „Јачање капацитета инвалидских организација“ који финансијски подржава Европска Унија кроз програм „Европски инструмент за демократију и људска права – ЕИДХР“ а проводи га Агенција за сарадњу, едукацију и развој - АЦЕД у партнерству са

²⁰ Извјештај о појавама дискриминације у БиХ за 2011. Омбудсмана за људска права БиХ

²¹ У чл. 33. ФБиХ Закона о измјенама и допунама закона о основама социјалне заштите, заштите цивилних жртава рата и заштите породице с дјецом („Сл. Новине ФБиХ“ број 39/06) стоји: „Цивилним жртвама рата и члановима породице цивилних жртава рата са привременим боравиштем на територији Федерације БиХ, по повратку у своја ранија мјеста пребивалишта у Републици Српској или Брчко Дистрикту БиХ, осигураће се права која су имали у мјесту привременог боравишта“.

²² Извјештај Омбудсмана за дјецу РС за 2011. годину број 336- И /12, стр. 21.

Координационим одбором инвалидских организација РС - КООИРС. Такође, у ФБИХ, Удружење „Иницијативе преживјелих од мина“ из Тузле и БОСПО реализују пројекат подршке раду ВЛИБиХ.

51. Током 2010. и 2011. године Федерално министарство рада и социјалне политике водило је медијске кампање које врше промоцију права и могућности лица са инвалидитетом кроз презентацију документа Стратегија ФБиХ. Такође, Федерално министарство рада и социјалне политике, у сарадњи и координацији са организацијама за збрињавање лица са инвалидитетом, проводило је кампање, поготово у обиљежавању значајних датума као што су 3. децембар Међународни дан лица са инвалидитетом, 21. март Међународни дан лица са Дауновим синдромом, итд., а лица са инвалидитетом су била укључена у активности које је проводило министарство.

52. Од стране невладиних организација урађене су приступачне верзије УН Конвенције ПОИ, на Брајевом писму и „easy to read“ за лица са интелектуалним тешкоћама.

53. Подизању свијести јавности значајно помаже укључивање питања инвалидности у емисије на електронским медијима које имају дуже трајање. Тако нпр. Јавни телевизијски сервис РС има емисију која се емитује сваки дан у трајању од 45 минута “У фокусу“. Такође, јавни сервиси БиХ и ФБиХ имају сличне емисије које су намијењене лицима са инвалидитетом.

54. Подизање свијести јавности и лица са инвалидитетом, једна је од мјера коју садрже стратегије у оба ентитета, те у наредном периоду предстоје конкретне активности које су, у протеклом периоду, у највећој мјери реализовале невладине организације које се баве питањима права лица са инвалидитетом у које се све више укључују и владине институције. Треба ипак нагласити да су невладине организације провеле више активности, те наводимо примјер организирања Филмског фестивала на тему промоције права и могућности ОСИ у граду Бања Лука (филмове који су снимљени у Савезу слијепих РС, Хуманитарној организацији „Партнер“). На тему промоције права и могућности лица са инвалидитетом организован је јавни догађај „Проведите 24 сата у заводу“ који је организован у Сарајеву од стране организације СУМЕРО. На пољу јачања свијести лица са инвалидитетом присутно је издаваштво путем којег се издаје неколико часописа у БиХ: „Свијет тишине“, „Иницијатива“, „Партнер новости“ и други, који се редовно дистрибуирају члановима.

Члан 9. Приступачност

55. Приступачност кретања лица са инвалидитетом, тј. јавни превоз, је један од темељних услова за постизање једнаких могућности. Постоје појединачни позитивни примјери у Босни и Херцеговини, али је и даље евидентно да је већина постојећих градских превоза неприступачна као и жељезнички саобраћај, а може се рећи да је авио саобраћај постигао одговарајући ниво приступачности лицима са инвалидитетом.

56. На нивоу БиХ утврђене су Инструкције за сигурност и интероперабилност жељезничког система²³ којим је утврђено да на станицама и стајалиштима морају бити изведени прилази до путничких возова, тако да омогућавају што лакши прилаз путницима и лицима са ограниченим могућностима кретања за што треба осигурати одговарајућа средства за жељезнице ФБиХ и РС. Такође је на основу Закона о основама сигурности саобраћаја на путевима у Босни и Херцеговини донесен Правилник о начину обиљежавања возила којим управља особа са оштећеним екстремитетима²⁴ који регулише начин добијања знака којим се обиљежава возило којим управља лице са оштећењем екстремитета. У ФБиХ Законом о јавном превозу²⁵ уређен је начин организације и број возила јавног превоза који ће бити опремљени уређајима за олакшан улаз и излаз лицима са инвалидитетом. Сличне одредбе садрже и закони РС и БД БиХ.

57. С обзиром да је такође област просторног уређења на нивоу ентитета и БДБиХ иста је уређена прописима ентитета и БДБиХ. Тако је на простору ФБиХ Закон о просторном планирању и кориштењу земљишта на нивоу Федерације Босне и Херцеговине²⁶ (чл. 8. став 1. и 112. став 4.) омогућио доношење Уредбе о просторним стандардима, урбанистичко–техничким условима и нормативима за спречавање стварања архитектонско–урбанистичких препрека за лица са умањеним тјелесним могућностима која је донесена 2009. године с циљем да се елиминишу баријере за лица са инвалидитетом на раније изграђеним објектима, јавним површинама и уведе стандард да сви нови објекти задовољавају прописане норме и стандарде. На исти начин приступачност је уређена у РС Правилником о условима за планирање и пројектовање грађевина за несметано кретање дјецe и лица са умањеним тјелесним способностима.²⁷ Чињеница је такође, да су ове баријере још увијек значајно присутне

²³ „Службени гласник БиХ“, број 11/12

²⁴ „Службени гласник БиХ“, број 13/07 од 27.02.2007.

²⁵ „Службене новине Федерације БиХ“, бр. 28/06 и 2/10

²⁶ „Службене новине Федерације БиХ“, бр. 2/06, 72/07 и 32/08

²⁷ „Службени гласник РС“, бр. 2/03

на многим изграђеним објектима те да предстоје активности да се у наредном периоду елиминишу и ове препреке на свим јавним објектима и површинама.

58. Када је у питању приступ спортским објектима уведени су стандарди да сви новоизграђени објекти или објекти на којима се врши реконструкција морају бити приступачни корисницима свих животних доби, без обзира на њихово тјелесно и здравствено стање. Треба поменути да је Стратегијом развоја спорта у Републици Српској 2008-2012 такође наведен и наглашен овај стандард у којем се предвиђа да се спортистима са инвалидитетом омогући несметан приступ спортском терену и свим пратећим просторијама, као и да се омогући да ова лица присуствују спортским манифестацијама као гледаоци, или сами актери спортског такмичења. Исти приступ примјењује се на подручју ФБиХ и БДБиХ. Треба напоменути да је у БиХ веома распрострањено бављење спортом лица са инвалидитетом, те да у неким дисциплинама репрезентативци Босне и Херцеговине постижу значајне спортске резултате на међународним и свјетским првенствима у сједећој одбојци.

Члан 10. Право на живот

59. Право на живот загарантовано је Уставом БиХ, те додатно учвршћено потписивањем бројних међународних докумената који су дио правног поретка БиХ међу којима је, као што је споменуто, Европска конвенција о заштити основних људских права и слобода. Законодавство признаје и штити право на живот и опстанак лица са инвалидитетом на равноправној основи са другима. Лица са инвалидитетом су заштићена од дискриминаторске примјене еутаназije и самоубиства уз асистенцију. Кривичним законима РС, ФБиХ и БДБиХ инкриминисано је кривично дјело „Навођење на самоубиство и помагање у самоубиству“²⁸ и „Учествовање у самоубиству“²⁹ у ФБиХ, Законом о правима, обавезама и одговорностима пацијената³⁰ у члану 17. је утврђено да пацијент има право да слободно одлучује о свему што се тиче његовог живота и здравља, осим у случајевима када то директно угрожава живот и здравље других.

60. Према Закону о условима и поступку за прекид трудноће, прекид трудноће може се извршити до навршене десете гестацијске недеље трудноће. Међутим, прекид трудноће може се извршити и послије навршене десете гестацијске недеље трудноће.³¹

²⁸ Кривични закон РС чл. 153, Кривични закон ФБиХ чл. 170.

²⁹ Кривични закон БиХ чл. 167.

³⁰ „Службене новине ФБиХ“, број 40/10

³¹ „Службени гласник Републике Српске“ 2008 – Члан 11.

Тренутно се не воде статистички подаци везани уз извршене прекиде трудноће у случајевима када се на темељу индикација очекивало да ће се дијете родити са тешким природним тјелесним или душевним манама.

61. Мјере забране присилне стерилизације су дефинисане Законом о правима, обавезама и одговорностима пацијената ФБиХ³², који дефинише право пацијента на самоодлучивање и пристанак: Члан 17. гласи: „Пацијент има право да слободно одлучује о свему што се тиче његовог живота и здравља, осим у случајевима када то директно угрожава живот и здравље других. Право из става 1. овог члана не подразумејева еутаназију. Без пристанка пацијента не смије се, по правилу, над њим предузети никаква медицинска мјера. Медицинска мјера противно вољи пацијента, односно родитеља, старатеља или законског заступника пословно неспособног пацијента, може се предузети само у изузетним случајевима који су утврђени законом и који су у складу са лијечничком етиком.

62. Медицинска мјера противно вољи пацијента, односно родитеља, старатеља или законског заступника пословно неспособног пацијента, може се предузети и у спровођењу тјелесног прегледа и других радњи за потребе кривичног поступка, односно обавезног психијатријског вјештачења у случају сумње да је искључена односно смањена урачунљивост осумњиченог односно оптуженог за кривично дјело, сагласно прописима о кривичном поступку Федерације Босне и Херцеговине.”

Члан 11. Ризичне ситуације и хуманитарна кризна стања

63. Чланом 63. Закона о заштити и спасавању људи и материјалних добара од природних и других несрећа³³, овисно од степена угрожености одређеног подручја, евакуација може бити по обиму потпуна или дјелимична, а по времену извођења, правремена или накнадна. Потпуна евакуација обухвата евакуацију цјелокупног становништва са подручја које може бити захваћено или је захваћено природним и другим несрећама, или у случају опасности од рушења или прелијевања високих брана на акумулацијама. Дјелимична евакуација, обухваћа евакуацију само одређених категорија становништва као што су тешко рањени и болесни; инвалиди преко 60%

а) када се на основу медицинских индикација утврди да се на други начин не може спасити живот или отклонити тешко нарушавање здравља жене,

б) када се на основу научно-медицинских сазнања може очекивати да ће се дијете родити са тешким тјелесним или душевним недостацима,

в) када је до зачећа дошло извршењем кривичног дјела и

г) када се утврди постојање психосоцијалних индикација за прекид трудноће.

³² „Службене новине Федерације БиХ”, број 40/10)

³³ „Службене новине Федерације БиХ”, бр. 39/03, 22/06 и 43/10

инвалидности; стари и изнемогли грађани; труднице; мајке с дјецом до седам, односно двоје и више дјеце до десет година живота; дјеца и ученици основних школа и друга лица за која се оцијени да немају услова за живот и ефикасну заштиту на угроженом подручју.

64. Законом о хуманитарној дјелатности и хуманитарним организацијама дефинисане су хуманитарне организације, хуманитарна помоћ те услови њезиног пружања.

65. Црвени крст БиХ, Каритас и Мерхамет својим редовним активностима воде посебну бригу о заштити лица са инвалидитетом. У дистрибуцији хуманитарне помоћи лицима са инвалидитетом примјењују се начела индивидуалног приступа на начин да се хуманитарна помоћ доставља у њихове домове, мјесто становања, односно боравка. Такав приступ доставе хуманитарне помоћи примјењује се и у ризичним ситуацијама.

Члан 12. Равноправност пред законом

66. Сва лица пред законом су једнака у Босни и Херцеговини у складу са Уставом БиХ и осталим законима. Дакле, када је у питању равноправност лица са инвалидитетом пред законом, сва лица било са инвалидитетом или не, су једнака пред законом, с тим што су у уживању права лица која имају душевне и психичке сметње због којих не могу да расуђују, имају дјелимична и потпуна ограничења пословне способности. Тада говоримо о одузимању пословне способности, постављању старатеља и стављању под појачани или потпуни надзор стручних институција.

67. Пословна способност се стиче са навршених 18 година живота или склапањем брака прије пунољетности. Породичним законима ентитета и БДБиХ регулисано је старатељство над лицима којима је одузета пословна способност. Лице, коме је правоснажном одлуком суда дјелимично или потпуно одузета пословна способност, орган старатељства ставља под старатељство. Старатељство над лицима којима је одузета, односно ограничена пословна способност престаје када им се одлуком суда која се доноси у ванпарничном поступку врати пословна способност. Одлука у стављању лица под старатељство се доноси на основу мишљења љекара вјештака и у цијели процес је укључен орган старатељства. Као посебна мјера се може одредити старатељство у чину ограниченог трајања и за посебне ситуације.

68. Ентитетске стратегије за унапређење положаја лица са инвалидитетом, као и одговарајући акти БДБиХ предвидјеле су реформу породичног законодавства и закона који регулишу питања социјалне заштите.

69. Породичним законима ентитета и БДБиХ осигурано је да се лицима које имају ограничену пословну способност, или им је способност одузета, одређује старатељ који је дужан да води рачуна о потребама ових лица, те да се може продужити родитељско право над дјететом до 26 године живота. Одлуку о одузимању и ограничењу пословне способности доноси суд без одлагања и доставља надлежном органу старатељства. Старатељ је дужан да предузима радње старања, да штити интересе штићеника, управља његовом имовином, поштује његово мишљење и став, ако лице под старатељством може схватити о чему се ради. Право старатеља је ограничено у ситуацији када старатељство прелази оквире редовног управљања штићениковом имовином. Старатељ је дужан извјештавати орган старатељства о стању штићеникове имовине сваке године и у свим ситуацијама када то затражи орган старатељства. Старатељство такође престаје одлуком суда у ванпарничном поступку.

70. Лице са душевним сметњама има право на једнаке услове лијечења као и свака друга лица којима се пружа здравствена заштита. Слобода и права лица са душевним сметњама могу се ограничити само законом ако је то нужно ради заштите здравља или сигурности, тог лица или других лица.

71. Законима којима је регулисана заштита лица са менталним поремећајима који су донесени ФБиХ, РС и БДБиХ ³⁴ регулисано је да лице са менталним поремећајем за које се основано сумња да може непосредно угрозити властити живот или здравље, односно живот и здравље других, у посебно хитним случајевима могу овлашћена службена лица надлежног министарства унутрашњих послова присилно довести у здравствену установу надлежну према пребивалишту или боравишту лица, односно према мјесту на којем је лице тренутно затечено.

72. Према важећем законодавству у ФБиХ, РС и БДБиХ постоји институт одузимања пословне способности и ограничавања пословне способности, а поступак се проводи пред надлежним судом на основу Закона о ванпарничном поступку, када се ради о лицима са ограниченим психичким способностима и душевним болестима. Пословна способност може бити одузета потпуно, када се ради о тешким облицима психичких поремећаја, и дјелимично када су у питању блажи облици, те може трајати, уколико се ради о блажим облицима, одређени временски период.

³⁴ Службене новине Федерације БиХ“ бр. 37/01, 40/02, Закон о заштити особа с менталним поремећајем „Сл. Гласник БД БиХ“, број 12/06 - члан 19, Закон о заштити лица са менталним поремећајима - Члан 24 („Службени гласник РС“ 46/04)

73. Такође, Законом о ванпарничном поступку³⁵ дата је могућност задржавања душевно болесних лица на здравствено лијечење и без њиховог пристанка, када се мора обавијестити суд у року од 24 сата и провести поступак пред судом, који одлучује о периоду задржавања душевно болесног лица у болници.

Члан 13 . Приступ правди

74. Лица са инвалидитетом као и остали грађани БиХ имају приступ судовима, управним и извршним тијелима уз услов да имају пословну способност.

75. Лица са инвалидитетом могу остварити заштиту кроз редовне институте у свим процесним законима по којима поступају бх. судови. У поступцима пред судовима предвиђено је учешће тумача, вјештака и осталих учесника у грађанском и кривичном поступку. Закони о кривичном поступку прописују да институције правосуђа у току трајања поступка морају обезбиједити гестовног тумача или други облик језичке подршке.

76. У Босни и Херцеговини постоје три различите институције које помажу свим грађанима, па и лицима са инвалидитетом, у сврху побољшања приступа правди, уредовни дани у судовима, подршка од стране Омбудсмана за људска права БиХ, Омбудсман за дјецу РС и мреже за бесплатну правну помоћ владиних и невладиних организација. Закон о бесплатној правној помоћи није усвојен на нивоу БиХ и налази се у форми нацрта. Овакав закон је усвојен у БДБиХ³⁶, РС и појединим кантонима у ФБиХ.³⁷

77. Бесплатну правну помоћ пружа мрежа организација Центар за пружање правне помоћи РС, Канцеларија за правну помоћ БДБиХ, кантонални заводи за пружање правне помоћи у Зеници, Тузли, Жупанијски заводи Оцак, Широки бријег, Центар информативно-правне помоћи Зворник, Центар за људска права Мостар, Центар за правну помоћ женама Зеница, Фондација локалне демократије и УГ Ваша права. У току 2011-2012 реализује се пилот пројекат за пружање правне помоћи лицима са инвалидитетом у организацији ОСИ финансиран од стране УНДП-а, гдје је домаћин град Бања Лука.

³⁵ „Службене новине БиХ“, бр. 2/98, 39/04

³⁶ Закон о канцеларији за правну помоћ („Службени гласник БДБИХ“, број 19/07)

³⁷ Закон о бесплатној правној помоћи РС („Службени гласник РС“, број 120/08)

Члан 14 . Лична слобода и безбједност

78. Право на личну слободу и безбједност је загарантовано Уставом Босне и Херцеговине и назначена у члан 2. тачка 3.: *Ограничење личне слободе и сигурности може наступити само у случају провођења одговарајућег законског поступка када је у питању почињење кривичног дјела у складу са важећим кривичним законима у БиХ, на основу којих особа може бити осуђена на казну затвора или јој може бити одређен притвор.* Закони у Босни и Херцеговини забрањују противправно лишење слободе, и према лицима лишеним слободе поступа се на једнак начин.

79. Ограничење слободе кретања једино постоји и у случају када се лице упућује на лијечење и то само у случају ,када је то нужно ради заштите здравља тог лица и сигурности других лица. Ово је регулисано законима о заштити лица са душевним сметњама ентитета и БДБиХ.

80. Не постоје законске одредбе о смјештају лица са инвалидитетом, али се у пракси за сваки појединачни случај изврше адаптације у складу са потребама. Права затвореника прати посебна комисија именована од стране Министарства за људска права и избјеглице БиХ. У оквиру извјештаја који је сачинила ова комисија евидентан је недостатак адекватних институција за смјештај и/или бригу о лицима са инвалидитетом. Такође је овим извјештајем специфициран проблем недостатка специјализираних установа затвореног типа за трајни смјештај психички обољелих лица која су починила тешка кривична дјела. Подзаконским прописом и то Правилником о кућном реду у установама за издржавање казнене санкције, мјере притвора или других мјера донесеним од стране Министарства правде БиХ³⁸ ,члан 20 став 1 и 2 „Притвореници или осуђена лица нарушеног физичког и менталног здравља смјештају се у посебну собу, тзв. стационар, гдје су под сталном контролом медицинског особља завода. Затворски лијечник ће одлучити о смјештају у стационар“.

Члан 15 . Одсуство злостављања или окрутног, нехуманог или понижавајућег поступања или кажњавања

81. Законом о правима, обавезама и одговорностима пацијента³⁸ ФБиХ налаже се да за медицинско и научно истраживање над пацијентом, клиничко испитивање лијекова и медицинских средстава на пацијенту, као и његово укључивање у медицинску наставу, нужен је изричит пристанак обавијештеног пацијента. Пристанак се даје у писаном

³⁸ "Службене новине Федерације БиХ", број 40/10

облику, на писму разумљивом пацијенту, након што се пацијент сагласи да је довољно исцрпно, тачно и благовремено обавијештен о смислу, циљу, поступцима, очекиваним резултатима, могућим ризицима, као и о нежељеним посљедицама медицинског и научног истраживања, клиничког испитивања лијекова и медицинских средстава, као и медицинске наставе. За малољетног пацијента, односно пословно неспособног пацијента, пристанак даје његов родитељ, законски заступник или старатељ, при чему се мора узети у обзир и мишљење малољетног, односно пословно неспособног пацијента. Пацијент, односно његов родитељ, законски заступник или старатељ, мора бити посебно упозорен да је слободан да истраживање, односно учествовање у настави одбије и да може пристанак опозвати у свако вријеме.

82. На права пацијента са душевним сметњама над којим се врши истраживање, сходно се примјењују прописи о заштити лица са душевним сметњама. СМБиХ је успоставило Комисију за надзор свих затвора и свих притворских јединица лица лишених слобода и Комисију за надзор резиденцијалних установа у којима се лица смјештају под појачан надзор ради збрињавања или неког другог облика помоћи. Ове комисије сваке године врше посјету овим установама и припремају извјештаје о стању у овим установама, као и препоруке за отклањање уочених неправилности које се односе посебно на спречавање било којег облика окрутног, нехуманог или понижавајућег поступања или кажњавања. Поред ових комисија у оквиру МПБиХ успостављена су тијела за надзор затворских установа и притворских јединица. У Босни и Херцеговини је у току успостава Националног превентивног механизма за спречавање мучења и других, нељудских или понижавајућих поступака, или кажањавања који ће бити организационо успостављен у оквиру Уреда Омбудсмана БиХ.

83. Законима о извршењу кривичних санкција у БиХ поступање са осуђеним лицима мора бити човјечно и са поштовањем њиховог људског достојанства, са очувањем њиховог тјелесног и душевног здравља, водећи при томе рачуна да се одржи потребан ред и дисциплина. Забрањено је провођење било какве тортуре и других сурових, нељудских или нехуманих и понижавајућих поступања, од стране службених лица установе према осуђеним лицима. У поступању са осуђеним лицима не смије бити дискриминације засноване на раси, боји коже, полу, језику, религији или вјеровању, политичким или другим увјерењима, националном и социјалном поријеклу, сродству, економском или неком другом статусу. Кривичним законима у Босни и Херцеговини дефинисано је кривично дјело несавјесног пружања љекарске помоћи. У складу са

Правилником о кућном реду у установама за издржавање казнене санкције, мјере притвора или других мјера донијетим од стране Министарства правде БиХ³⁹ члан 20 став 1 и 2 “Притвореници или осуђене особе нарушеног физичког и менталног здравља смјештају се у посебну собу (тзв. стационар) гдје су под сталном контролом медицинског особља завода. Затворски лијечник ће одлучити о смјештају у стационар.“

Члан 16. Одсуство експлоатације, насиља и злоупотребе

84. Босна и Херцеговина има добар правни оквир којим се спречава експлоатација, насиље и злоупотреба посебно кроз бх. кривичне законе. Поред кривичних закона, у Босни и Херцеговини је донесена Стратегија превенције и борбе против насиља у породици за БиХ за период 2009-2011. године⁴⁰. Такође, су донесене и двије ентитетске стратегије⁴¹. У оквиру мјера имплементације стратешких документа важно је нагласити да су успостављени СОС телефони, проведене обуке професионалаца/професионалки у областима здравства, образовања, као и полицијских службеника/ца за помоћ жртвама насиља и препознавање различитих облика насиља, како на локалном тако и на вишим нивоима. Предузето је низ различитих активности у циљу информисања јавности о проблему насиља, како у породици, тако и у радном окружењу што је довело до повећања свијести о проблему насиља у породици и већег обима пријављивања. Изузетан допринос у provedби овог плана дале су и невладине организације које се баве заштитом жртава насиља као и циљане акције удружења лица са инвалидитетом.

85. Измјеном већег броја закона и доношењем специфичних, за заштиту од насиља у породици, створена је основа да се кроз доношење подзаконских аката побољша provedба провођења заштитних мјера и достигне примјена стандарда садржаних специфично у Конвенцији Савјета Европе о спречавању борбе против насиља над женама и насиља у породици које је преузела и Босна и Херцеговина. Ове активности имале су за резултат покретање процеса измјена закона који се односе на социјалну заштиту у ФБиХ, а нови Закон о социјалној заштити усвојен у РС, знатно побољшава систем заштите жртава насиља. Законима ентитета и БДБиХ такође се регулише рад сигурних кућа, односно склоништа за жртве, и начин њиховог финансирања.

³⁹ „Службени гласник БиХ“ број 55/09

⁴⁰ „Службени гласник БиХ“, број 70/09

⁴¹ Стратешки план за превенцију насиља у породици за Федерацију Босне и Херцеговине – 2009 – 2010, Република Српска је у складу са обавезама предвиђеним Стратегијом за борбу против насиља у породици за период 2009. – 2013. године израдила Акциони план за борбу против насиља у породици у 2011.

86. Породично законодавство у Босни и Херцеговини такође прописује заштиту од насилничког понашања у породици и предвиђа да органи старатељства и здравствене заштите одмах, по сазнању за насилничко понашање, требају доставити обавјештење надлежној полицијској управи.

87. Као што је раније наглашено, када су у питању лица са инвалидитетом, у највећем ризику су лица са душевним сметњама и лица смјештена под надзор у институције. Као механизам заштите, поред надзора, над радом ових установа од стране надлежних министарстава, надзор се обавља и у оквиру инспекцијског надзора. Као што је наглашено, Комисија успостављена на нивоу БиХ (комисије за надзор резиденцијалних установа, заворских и притворских јединица), на годишњем нивоу, или према потреби, обиласком и израдом *ad hoc* извјештаја, извјештавају о стању у овим институцијама. Поред наведених механизма, у оквиру центара за социјални рад који дјелују при свакој општини у Босни и Херцеговини, као струковно тијело за надзор родитељства и старатељства, има законску могућност да надзире услове у којима живе лица са инвалидитетом која су малолетна, као и пунољетна лица и лица којима је одузета пословна способност.

Члан 17. Заштита интегритета личности

88. У већ поменутом Закону о правима, обавезама и одговорностима пацијента ФБиХ прописано је право сваког пацијента на: суодлучивање; обавијештеност, прихватање или одбијање појединог дијагностичког, односно терапијског поступка; приступ медицинској документацији; повјерљивост; одржавање личних контаката; самовољно напуштање здравствене установе; приватност, те накнаду штете. За пацијента који није способан дати пристанак за обављање појединог медицинског поступка, за лица са тежим душевним сметњама, те за лица којима је одузета пословна способност, осим у случају неодгодиве медицинске интервенције неподузимање које би угрозило живот и здравље пацијента, или изазвало трајна оштећења његовога здравља, сагласност потписује законски заступник, односно старатељ пацијента. Наведена сагласност се може дати потписивањем изјаве, или у било које вријеме повући.

89. Према законима којима се регулише заштита лица са душевним сметњама, који су раније поменути, уколико је то нужно ради заштите њиховог здравља или сигурности, односно заштите здравља и сигурности других лица, лице са тежим душевним сметњама може се смјестити у здравствену установу без њеног пристанка, а уколико се

ради о дјетету, малољетном лицу или лицу лишеног пословне способности може се, из наведених разлога, присилно смјестити и без пристанка њиховог законског заступника. О овоме одлучује суд. Здравствена установа је дужна обавијестити комисију за заштиту лица са душевним сметњама о сваком случају одузимања слободе. О даљњем задржавању или отпуштању из психијатријске установе одлучује рјешењем суд, темељем прибављеног мишљења психијатра, судског вјештака који није запослен у психијатријској установи у којој се налази присилно задржано лице.

90. Права пацијената затупа Фонд здравственог осигурања и заштитник права осигураних лица који се налазе у свакој филијали и помажу од подношења захтјева до жалбе по потреби.

Члан 18. Слобода кретања и држављанство

91. Сходно члану 8. Закона о кретању и боравку странаца и азилу⁴² „Забрањена је дискриминација странаца по било којој основи, као што су: род односно спол, раса, боја коже, језик, вјероисповијест, политичко или друго мишљење, национално или социјално поријекло, веза са националном мањином, имовинско стање, статус који се стиче рођењем или други статус“.

92. Право на лично име и држављанство под истим условима је омогућено свој дјечи у БиХ, а сходно позитивним прописима којима је санкционирана ова област.

93. Рођење сваког дјетета, живорођеног и мртворођеног, пријављује се надлежном матичном уреду, складно законима о матичним књигама ФБиХ и РС. Законом је прописан рок за пријаву, те су одређена лица која су дужна то учинити. Истовремено са уписом у матичну књигу рођених се дијете, које поријеклом стиче босанскохерцеговачко држављанство, уписује у књигу држављана.

94. Законом о личном имену⁴³ у ФБиХ лично име дјетету одређују родитељи споразумно. Ако се родитељи нису споразумјели о личном имену дјетета, лично име одређује мјеродавни центар за социјални рад. Ако један родитељ није жив или је спријечен пружати родитељску бригу, или је непознат, или је непознатог боравишта, лично име дјетету самостално одређује други родитељ. Центар за социјални рад, ради заштите права и интереса дјетета, дужан је у року 15 дана од дана пријема да обавијести матичара о томе да се родитељи нису споразумјели о личном имену дјетета, те да ће покренути поступак за одређивање личног имена дјетета. Ако оба дјететова

⁴² „Службени гласник БиХ“, број 36/08

⁴³ "Службене новине Федерације БиХ", број 8/12

родитеља нису жива или су у немогућности пружати родитељску бригу, лично име одређује лице којој је повјерена брига о дјетету уз сагласност мјеродавнога тијела социјалне заштите. Лично име дјетета, чији су родитељи непознати, одређује тијело социјалне заштите. На исти начин је регулисано у РС и БДБиХ.

Члан 19. Самостално живљење и укљученост у заједницу

95. Према законима о социјалној заштити у оба ентитета и БДБиХ постоји право на помоћ у кући за старе и изнемогле. Ово право се ријетко користи, јер је ограничено новчаним цензусима и приходима у породици. Према новом Закону о социјалној заштити у РС персонална асистенција се може организовати као услуга на нивоу локалне заједнице. Све ове услуге су углавном само мањи дио времена у току дана, али се већ виде позитивни ефекти у осамостаљивању корисника. Прилично развијена и прихваћена у заједници је услуга Дневних центара за лица са менталном ретардацијом различитих узраста који имају за циљ да одрже постојеће способности корисника и омогуће им максималан степен социјализације. У пракси су све присутнији и Дневни центри за стара лица. На подручју ФБиХ започети су такође реформски процеси у области социјалне заштите, везано за установе социјалне заштите и крећу се у правцу деинституционализације и трансформације постојећих установа за збрињавање корисника у стању социјалне потребе, а нарочито лица са инвалидитетом. У циљу што бољег третмана лица са инвалидитетом које су збринуте у заводима као и хармонизације са међународним стандардима, Федерално министарство рада и социјалне политике проводи активности везане за трансформацију Завода за збрињавање ментално инвалидних лица. Кроз наведене активности омогућит ће се развој низа сервиса потпоре у локалној заједници за лица са инвалидитетом. Треба посебно поменути програм становања у заједници који се реализује уз подршку невладиних организација.

96. Ратни војни инвалиди имају већа примања и обимнију помоћ за туђу његу, али и овим категоријама недостају програми којим би били снажније укључени у заједницу и оспособљени за самостално живљење.

97. Треба нагласити да се у организацији невладиних организације, када је упитању подизање свијести о УН Конвенцији ПОИ и предусловима самосталног живота, већ трећу годину реализују програми које у БиХ имплементирају двије организације ОСИ, у сарадњи са центром за самосталан живот у Хелсинкију. Програм је укључио и

подизање свијести о свим предусловима самосталног живота, правној помоћи, стамбеним условима, одговарајућем превозу, „peer support“ и друге. Едуковано је седам лица у РС који пружају „peer support“ подршку у својим организацијама и једном мјесечно у Заводу за физикалну медицину и рехабилитацију „Др Мирослав Зотовић“ у Бања Луци. Ова установа има двије „peer support“ групе за ампутирце што укључује и жртве мина и кориснике туђе његе и помоћи. Програм „peer support“ подршке за жртве мина је вишегодишњи програм који имплементира Иницијативе преживјелих од мина са сједиштем у Тузли, и са испоставама широм Босне и Херцеговине.

Члан 20. Лична покретљивост

98. Важан аспект у остваривању што веће самосталности и неовисности лица са инвалидитетом је осигуравање ортопедских и других помагала као и остваривање права на помоћ другог лица

Ово право уређено је у ФБиХ Уредбом о обиму, условима и начину кориштења ортопедских и других помагала, ендопротеза, стоматолошко-протетске помоћи и стоматолошко-протетских надомјестака која је донесена на основу члана 33. Закона о здравственом осигурању⁴⁴. Уредбом су обухваћена ортопедска, очна, слушна, тифлотехничка, сурдотехничка, те стоматолошка помагала намијењена побољшању оштећених функција, ублажавању или отклањању тјелесног оштећења или недостатка органа и органских система, односно надомјештавању анатомских или физиолошких функција, након оштећења изазваних болешћу или озљедом. У РС права на ортопедска помагала су регулисана Правилником о ортопедским помагалима који се редовно усклађују са измјенама Закона о здравственом осигурању. У израду Правилника се укључују корисници како би се обезбиједио максимум права у односу на средства која стоје на располагању. Према нацрту Правилника⁴⁵ за 2012. годину предвиђени су посебно повољнији услови за добијање помагала за дјецу и омладину.

99. Осигуравање приступачности јавног промета лицима са инвалидитетом у надлежности је локалне самоуправе, које предузимају мјере за олакшавање њихове личне покретљивости – уграђивање звучних сигнализатора на раскрсницама, упуштање тротоара и сл. У ФБиХ, као и у РС и БДБиХ, лица са инвалидитетом доњих екстремитета, РВИ, цивилне жртве рата имају право на увоз аутомобила под повољним условима (ослобађање од пореза и царине) старог до 7 година.

⁴⁴ „Службене новине Федерације БиХ“, бр.30/97, 7/02

⁴⁵ Правилник о праву на ортопедска и друга помагала („Службени гласник РС“, бр. 42/09, 51/09, 64/09, 101/09, 02/10, 10/10, 73/10, 101/10, 17/11, 42/11).

100. Програми оспособљавања кретања са бијелим штапом, читање Брајевог писма, обука за гестовне тумаче, се редовно финансирају из средстава Лутрије на јавним позивима за пројекте у РС, као и јавним позивима на локалном нивоу. У ФБиХ Законом о основама социјалне заштите, заштите цивилних жртава рата и заштите породице са дјецом ФБиХ, лица са инвалидитетом, која се ради оспособљавања за живот и рад упућују изван мјеста пребивалишта, имају право на новчану помоћ за покриће трошкова смјештаја, прехране и превоза.

101. У Босни и Херцеговини се право на туђу његу и помоћ остварује у више система и исплаћује се директно корисницима, тј. лицима са инвалидитетом. Персонална асистенција за лица са инвалидитетом се остварују кроз проширено право, у складу са могућностима локалних заједница.

Члан 21. Слобода изражавања и мишљења и приступ информацијама

102. Слобода изражавања и мишљења загарантована је Уставом БиХ и уставима ентитета и кантона, а само остваривање права на приступ информацијама физичким и правним лицима, регулисано је Законом о слободном приступу информацијама у оба ентитета и БДБиХ. Овим законима се сваком физичком и правном лицу даје право приступа информацијама, које су под контролом јавног органа, а сваки јавни орган има одговарајућу обавезу да те информације саопшти. Право приступа информацијама може бити ограничено само на начин и под условима утврђеним законом.

103. У БиХ постоји велики број радио и ТВ станица (јавних сервиса и приватних медија) који су задужени за пружање информација грађанству, односно размјену свих облика информација. Представници удружења нису задовољни временским трајањем и сматрају да су ови садржаји доста ријетки, те да се раде појединачне емисије са гестовним превођењем, дневне или седмичне, у којима се даје преглед вијести које су се већ десиле или је вријеме емитовања емисија које осигуравају тумача гестовног језика у неприлагођеним терминима за лица са инвалидитетом. Може се рећи да једини простор у ТВ и радијским емисијама иде у ударним терминима када неко удружење или Савез лица са инвалидитетом обиљежава значајан датум или неке друге догађаје који изазивају већу пажњу јавности.

104. Због малог простора у медијима, настоји се побољшати проток информација према лицима са инвалидитетом, тако и осталим грађанима о лицима са инвалидитетом, што директно утиче на свијест грађана о проблемима инвалидитета, правима и могућностима лица са инвалидитетом, итд. У континуитету приступ

информацијама осигурава се путем web портала и новина појединих савеза или удружења лица са инвалидитетом које сами уређују и штампају, али је распрострањеност тих информација недовољна.

Члан 22. Поштовање приватности

105. Законом о заштити особних података⁴⁶ осигурана је заштита свим лицима на територију Босне и Херцеговине, без обзира на њихово држављанство или пребивалиште, те заштиту људских права и темељних слобода, а посебно право на тајност везано за обраде личних података који се на њих односе.

106. У ФБиХ, Закон о правима, обавезама и одговорностима пацијената предвиђа да подаци из медицинске документације спадају у личне податке о пацијенту и представљају службену тајну. У личне податке из става 1. овог члана, спадају сви идентификацијски и идентифицирајући подаци о његовом здравственом и медицинском стању, дијагнози, прогнози и лијечењу, те подаци о људским супстанцама на основу којих се може утврдити идентитет лица, као и дознаке за боловање које се уручују послодавцу у затвореној коверти. На исти начин је регулисано право на повјерљивост података у РС и БД БиХ.

Члан 23. Поштовање дома и породице

107. Породичним законима у Босни и Херцеговини прописано је да брак не може склопити лице којој је одузета пословна способност или која је неспособна за расуђивање. Међутим, суд може у ванпаричном поступку дозволити склапање брака између лица која су неспособна за расуђивање, ако утврди да су она способна схватити значење брака и обавеза које из њега произилазе, те да је брак очито у њиховом интересу.

108. Породичним законима, између осталог, прописано је да усвојити не може лице којем је ограничена или одузета пословна способност и лице које не пружа довољно јамства да ће правилно остваривати родитељско старање, као ни лице код чијег брачног партнера постоји једна од напријед наведених околности.

109. Породичним законом је такође утврђено да на захтјев једног или оба родитеља, или по службеној дужности, орган старатељства може одлучити о смјештају дјетета и повјеравању његовог чувања и одгоја другом лицу или установи, ако је то потребно ради заштите и најбољег интереса дјетета. Потребно је нагласити да доношење овакве

⁴⁶ „Службени гласник БиХ“, број 49/06

одлуке није условљено инвалидитетом родитеља или дјетета, већ подразумијева било коју ситуацију у којој је потребна заштита интереса малољетног дјетета на наведени начин. Породичним законом је такође прописано да ће се под старатељство ставити малољетно лице чији родитељи нису стекли пословну способност, или им је она одузета или ограничена.

110. Чување и одгој малољетног штићеника орган старатељства може повјерити старатељу, другом лицу или установи. Приликом одлучивања о мјерама које ће се примјењивати на штићеника орган старатељства ће се првенствено руководити интересима штићеника и материјалним могућностима које му стоје на располагању, примјењујући при томе одговарајуће методе социјалног и другог стручног рада. Код одређивања мјера, орган старатељства дужан је прибавити мишљење одговарајућих организација, односно стручњака и у циљу што потпуније заштите особности, права и интереса штићеника и његове породице сарађивати са њима. Овај институт се примјењује у свим случајевима када постоји потреба да се интереси малољетног дјетета (без обзира да ли је ријеч о дјетету са инвалидитетом или не) заштите, стављањем под старатељство и доношењем одлуке о смјештају дјетета ван његове породице.

111. Породични закон даље прописује, да ће орган старатељства пружити помоћ родитељима у сређивању њихових социјалних, материјалних и личних прилика и односа, а ако интерес дјетета то захтијева, упутит ће родитеље у одговарајуће савјетовалиште. Наведену подршку орган старатељства пружа независно од тога да ли су родитељи лица са инвалидитетом или не.

112. Постоје установе и центри које оснивају надлежне интитуције социјалне заштите и НВО, а које се баве пружањем подршке породици у савладавању потешкоћа и развијању вјештина лица са инвалидитетом. Такође, центри за социјални рад се баве овом врстом савјетодавног рада, као и број НВО.

113. Законом из области социјалне заштите, лица са инвалидитетом имају право на услуге социјалног и другог рада које могу осварити независно од материјалних могућности и кориштења неког од облика социјалне заштите, ради заштите њихових права и интереса и спречавања појава и ублажавања посљедица социјалних проблема. Услугама социјалног и другог стручног рада сматра се савјетодавни рад који обављају установе у рјешавању породичних и брачних проблема, те мјере и акције, у сарадњи са мјесним заједницама и другим органима, на сузбијању и спречавању друштвено неприхватљивог понашања дјеце и осталих појединаца, породица и друштвених група.

114. Лица са инвалидитетом могу се смјестити у институције, тј. ван породице, уколико породица не може обезбиједити одговарајућу заштиту или су у питању лица без породичног старања и када се на други начин не може обезбиједити одговарајућа заштита. Врсту права, односно облик заштите на основу свестраног разматрања потреба корисника и могућности његове породице, одређује надлежна установа која одлучује о праву.

Члан 24. Образовање

115. Уставом БиХ утврђено је да сва лица на територији Босне и Херцеговине уживају право на образовање, а утврђивање тог права припада ентитетима. У Федерацији Босне и Херцеговине, у складу са Уставом Федерације Босне и Херцеговине⁴⁷, кантони су надлежни за утврђивање образовне политике и доношење прописа о образовању и осигуравање образовања.

116. У складу са донесеним законима у БиХ, образовне институције на свим нивоима образовања имају одговорност да у средини у којој дјелују доприносе стварању културе која поштује људска права и основне слободе свих грађана како је то утемељено Уставом и осталим документима из области људских права које је БиХ потписала.

117. У Оквирном закону о предшколском одгоју и образовању у БиХ⁴⁸ наводи се да свако дијете има једнако право приступа и једнаке могућности учешћа у одговарајућем одгоју и образовању без дискриминације на било којој основи. Такође се наводи и то да једнак приступ и једнаке могућности подразумијевају осигурање једнаких услова и прилика за све, за почетак и наставак даљњег одгоја и образовања.

118. Како би се испоштовало „разумно прилагођавање“, у оквирном закону о предшколском одгоју (интеграцијски програми за дјецу са посебним потребама) речено је да се дјеца са тешкоћама у развоју укључују у предшколске установе према програмима који су прилагођени њиховим индивидуалним потребама. За свако дијете израдит ће се индивидуални програм прилагођен његовим могућностима и способностима. За дјецу са тешкоћама у развоју припремају се и проводе програми за интеграцију.

119. Као у претходном и у Оквирном закону о основном и средњем образовању у БиХ⁴⁹ регулисано је питање забране дискриминације. Чланом 3., Оквирног закона о

⁴⁷ „Службене новине Федерације БиХ“, бр. 1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 60/02, 18/03, 63/03

⁴⁸ „Службени гласник БиХ“, број 88/07

⁴⁹ „Службени гласник БиХ“, број 18/03

основном и средњем образовању у БиХ дефинисани су општи циљеви образовања, који подразумијевају промоцију поштивања људских права и основних слобода и припрему сваког лица за живот у друштву које поштује начела демократије и владавине закона (тачка ц) и осигурање једнаких могућности за образовање и могућност избора на свим нивоима образовања, без обзира на пол, расу, националну припадност, социјално и културно поријекло и статус, породични статус, вјероисповијест, психофизичке и друге властите особине (тачка е).

120. Овај закон утврђује да свако дијете има једнако право приступа и једнаке могућности учествовања у одговарајућем образовању, без дискриминације на било којој основи. Једнак приступ и могућности подразумијевају осигурање једнаких услова и прилика за све, за почетак и наставак даљњег образовања. Овим чланом се такође напомиње да одговарајуће образовање подразумијева образовање које осигурава дјетету да на најбољи начин развије своје урођене и потенцијалне умне, тјелесне и моралне способности, на свим нивоима образовања.

121. У Члану 5. (Значај дјечијих права) каже се да права дјетета која се односе на образовање, исправна брига за добробит његовог физичког и менталног здравља и сигурности, у школама и на свим мјестима гдје се образује, имају првенство над свим другим правима. У случају сукоба права, предност се даје оном праву, тумачењу или дјеловању, које ће највише користити интересу дјетета.

122. Према Члану 19. истог закона дјеца и млади са посебним образовним потребама стичу образовање у редовним школама и према програмима прилагођеним њиховим индивидуалним потребама. Индивидуални програм, прилагођен њиховим могућностима и способностима, израдит ће се за сваког ученика уз обавезно одређивање дефектолошког и логопедског статуса.

123. Према члану 35. став 1, школа не смије вршити дискриминацију у приступу дјеце образовању или њиховом учешћу у образовном процесу, на основу расе, боје, пола, језика, религије, политичког или другог мишљења, националног или друштвеног поријекла, на основу тога што су дјеца са тешкоћама у развоју, или по било којој другој основи.

124. У члану 20. Оквирног закона о предшколском одгоју и образовању у БиХ (Организовање посебних предшколских одгојно-образовних установа) речено је да у случајевима када се за дјецу предшколског узраста са тешкоћама у развоју не може организовати одгојно-образовни рад у предшколској установи, тај рад се може

дјелимично или у потпуности обављати у посебним предшколским одгојно-образовним установама.

125. Чланом 19. Оквирног закона о основном и средњем образовању, у ставу 2, предвиђено је да се дјеца и млади са озбиљним сметњама и тешкоћама у развоју могу дјелимично, или у цјелости, образовати у посебним одгојно-образовним установама, у случајевима када је немогуће пружити одговарајуће образовање у редовним школама.

126. Ова питања су на ентитетском нивоу ријешена Законом о предшколском васпитању и образовању⁵⁰ и законима кантона који обавезују установе да обезбиједи услове за једнако учешће дјечи са посебним потребама. Приликом уписа у предшколску установу за дјецу са посебним потребама, установа је дужна да покрене процедуру израде индивидуализованог васпитно-образовног програма у веома кратком року (у РС најкасније три мјесеца од уписа).

У једној оптималној васпитној групи не може бити више од једног дјетета са сметњама у развоју, изузев у предшколским установама које имају мањи број васпитних група у односу на број уписане дјеце са сметњама у развоју, када у групи може бити и двоје дјеце са сметњама у развоју, али се број дјеце у групи тада умањује за три. Предшколске установе и установе које примјењују програме предшколског васпитања и образовања дужне су да отклањају архитектонске баријере и баријере у комуникацији ради обезбјеђивања једнаких могућности приступа предшколском васпитању и образовању. Законом је предвиђено и да васпитна група коју похађа дијете са посебним потребама има асистента за инклузију. Послове асистента за инклузију може да обавља лице са најмање завршеном средњом школом у четворогодишњем трајању, здравственог смјера. Међутим, послове асистента за инклузију дјетета које борава у предшколској установи може обављати и родитељ тог дјетета са завршеном средњом школом која не мора бити здравственог смјера.

127. На ентитетском нивоу питање приступа основном образовању је ријешено Законом о основном образовању и васпитању у РС⁵¹ и у ФБИХ са 10 кантона. Овим законом се, такође, прописује да свако дијете има једнако право приступа и једнаке могућности у основном образовању и васпитању без дискриминације по било којем основу. Главом В је регулисано образовање и васпитање ученика са сметњама у психофизичком развоју у специјалним одјељењима и специјалним школама. У пракси је

⁵⁰ „Службени гласник Републике Српске“, бр. 119/08 и 1/12

⁵¹ „Службени гласник РС“, бр. 74/08, 71/09 и 104/11)

евидентирано све више одобрених асистената за наставу у школама путем система образовања за све, али још увијек недовољно.

128. У Оквирном закону о средњем стручном образовању и обуци у БиХ⁵² у Члану 3. (Циљеви средњег стручног образовања и обуке, у ставу а) речено је да се, осим општих циљева образовања дефинисаним Оквирним законом о основном и средњем образовању у БиХ, у оквиру средњег стручног образовања и обуке осигурава се под једнаким условима ученику право на средње стручно образовање и обуку у складу са његовим интересима и способностима. Ставом б) истог члана предвиђа се да се ученику, у оквиру средњег стручног образовања и обуке, пружа подршка у одабиру одговарајућег занимања и интегрисање у друштвени живот. Истим законом Чланом 8. (Развој и садржај наставних планова и програма), у ставу (7) речено је да се образовање дјеце са тешкоћама у развоју остварује према програмима средње стручне школе, које доносе надлежне образовне власти.

129. Поред оквирног, ентитети су усвојили законе о средњем образовању и васпитању у РС⁵³ а у ФБиХ и на нивоу кантона. У РС постоје само три специјалне школе и то за дјецу са оштећењима слуха, за дјецу са оштећењима вида и дјецу са менталном ретардацијом. Закон се сваке године све више примјењује поштивајући право да дјеца имају асистенте у настави што се обезбјеђује запошљавањем асистената у школама. На подручју ФБиХ постоји девет специјалних школа.

130. Дјеца са посебним образовним потребама имају право на средње образовање. Образовање дјеце и младих са посебним образовним потребама саставни је дио јединственог образовног система. У школу за ученике са посебним образовним потребама уписује се лице на основу рјешења комисије за оцјењивање способности и разврставање, а које доноси надлежна установа. Приједлог за утврђивање, односно поновно утврђивање врсте и степена ометености у развоју може да поднесе родитељ, старатељ, члан породице, здравствене службе, установе социјалне и дјечје заштите, школе и друге јавне, невладине и приватне организације, као и појединац.

131. У документу Стратешки правци развоја образовања у БиХ са планом имплементације 2008–2015⁵⁴ под тачком 4.5. (Потицање трајног професионалног развоја наставника, директора и других упосленика у одгојно-образовним установама) наводи се да иза сваке успјешне реформе образовања стоји стручан, компетентан, мотивисан и комуникативан кадар који је спреман на стално лично усавршавање. Стога

⁵² „Службени гласник БиХ“, број 63/08

⁵³ „Службени гласник РС“, бр. 74/08, 106/09 и 104/11)

⁵⁴ „Службени гласник БиХ“, број 63/08

је од изузетног значаја побољшање иницијалног образовања и професионалног развоја образовног особља. Под истом тачком овог стратешког документа наводи се да се да су образовне власти одговорне за стручно, педагошко и психолошко образовање и оспособљавање наставника за самостално обављање одгојно-образовног рада. Стратегију развоја образовања 2010-2014 доњела је и РС у којој се посебна пажња посвећује и дјечи са посебним потребама и побољшању њиховог положаја. Један од општих циљева је и подићи ниво образовања.

132. Оквирни закон о основном и средњем образовању у БиХ регулише да се образовање одраслих организује у одређеним предметима. Образовање одраслих укључује професионалну обуку, доквалификације, преквалификације и друге активности које осигуравају цјеложивотно учење. Образовање одраслих детаљније се регулише законима ентитета, кантона и Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине, у складу са начелима и стандардима дефинисаним овим законом.

133. Оквирни закон о средњем стручном образовању и обуци у БиХ регулисао је да школе могу организовати обуку одраслих у оквиру својих регистрованих активности, уз сагласност надлежних образовних власти. Надлежни министар доноси наставни план и програм за образовање и обуку одраслих. Полазницима обуке за одрасле наплаћује се накнада за обуку. Висину накнаде утврђује и доноси школски одбор, уз сагласност надлежног министарства за образовање.

134. Област образовања одраслих у постојећој законској регулативи није на нивоу БиХ, регулисана је на нивоу ентитета и на нивоу кантона у ФБиХ. У пракси се континуирано проводи основно и средње образовање одраслих путем којег се омогућава да лица без завршеног основног и средњег образовања буду укључена у образовни процес и то на начин да су одређене школе у БиХ којима се таква лица могу обратити и које на најбржи и најквалитетнији начин проводе све потребне процедуре за стицање основног и средњег образовања. Осим одређених школа у БиХ које врше образовање одраслих успостављени су и центри који пружају услуге образовања одраслих, с циљем стицања доквалификације, преквалификације, одређених вјештина и знања (ИТ, страни језици, ...).

135. У Оквирном закону о високом образовању у БиХ⁵⁵ у Члану 7. наводи се да приступ високом образовању имају сви они који су завршили четворогодишњу средњу школу у Босни и Херцеговини. Дакле, у овом члану стоји то да високом образовању којим се баве лиценциране високошколске установе у Босни и Херцеговини приступ

⁵⁵ „Службени гласник БиХ“, број 59/07

неће бити ограничен, директно или индиректно, према било којој стварној или претпостављеној основи, као што су: пол, раса, сексуална оријентација, *физички или други недостатак*, брачно стање, боја коже, језик, вјероисповијест, политичко или друго мишљење, национално, етничко или социјално поријекло, веза са неком националном заједницом, имовина, рођење, старосна доб или неки други статус.

136. Оквирним законом о високом образовању у БиХ дефинисана су права и обавезе студената, гдје је назначено да статут или еквивалентни основни документ сваке високошколске установе садржи одредбе које штите студенте од дискриминације према било којем основу, као што су: пол, раса, сексуална оријентација, брачни статус, боја коже, вјера, језик, политичко или друго мишљење, национално, етничко или социјално поријекло, повезаност с неком националном заједницом, имовина, рођење или било који други статус.

137. Закон о високом образовању РС⁵⁶ као и закони кантона у ФБиХ утврђују да надлежна министарства имају обавезу да обезбјеђују посебна средства јавним високошколским установама ради остваривања једнаких услова за остваривање права на високо образовање студентима са инвалидитетом. Као позитивне примјер наводимо посебне стипендије за студенте са инвалидитетом (у РС се сваке године додјели 20 стипендија), а слична пракса постоји и у ФБиХ. Успостављени су Центри за помоћ студентима са инвалидитетом који су укључени у ТЕМПУС пројекат у који је укључено 10 Универзитета у БиХ са циљем обезбјеђивања бољих услова за студенте са инвалидитетом у цијелој БиХ.

Члан 25. Здравље

138. СМБиХ је још 2003. године ратификовало је Стандардна правила за изједначавање могућности за особе са инвалидитетом⁵⁷. Према овом документу, Правило 2 (*Здравствена заштита*) налаже да надлежне власти БиХ, ентитета и Дистрикта Брчко требају осигурати ефикасну здравствену заштиту лицима са инвалидитетом као и да надлежне власти БиХ, ентитета и Дистрикта Брчко требају радити на стварању програма на којима ће радити мултидисциплинарни тимови стручњака са сврхом раног откривања, дијагностицирања и третмана оштећења. Тиме се могу спријечити, умањити или отклонити инвалидизирајући учинци. У таквим програмима треба осигурати пуну индивидуалност у учешћу лица са инвалидитетом и

⁵⁶ "Службени гласник Републике Српске", бр.73/10 и 104/11

⁵⁷ "Службени гласник БиХ" број: 41/03

њихових породица, као и учешће организација за лица са инвалидитетом на нивоу планирања метода третмана и њихових вредновања.

139. На нивоу државе Босне и Херцеговине не постоји јединствен закон о здравственој заштити. Здравствена заштита је у надлежности ентитета и БДБиХ и уређује се законима и другим прописима ентитета и БДБиХ. Према законима⁵⁸, здравствено осигурање је обавезно и добровољно. Обавезним здравственим осигурањем осигуравају се свим осигураним лицима права и обавезе из основног здравственог осигурања на начелима узајамности, солидарности и једнакости, што значи да су здравствене услуге једнако доступне свим осигураним лицима без обзира на пол, доб и вјерску припадност. Добровољно осигурање подразумијева допунско, додатно и приватно. При допунском осигурању разлику до пуне вриједности права на здравствену заштиту из основног здравственог осигурања сноси осигурано лице само, међу којима су и лица са инвалидитетом⁵⁹.

140. У РС је централизован систем здравствене заштите, а у ФБиХ систем здравствене заштите је децентрализован с обзиром да је подијељена надлежност федералне власти и кантона у области здравства, с тим да: федерална власт има право утврђивати политику и доносити законе који се тичу ове надлежности, а кантони имају право утврђивати политику и проводити законе сагласно потребама надлежности у области здравства и остварују се од стране кантона координирано од федералне власти. Свим грађанима, па и лицима са инвалидитетом, гарантује се неутуђиво право на остваривање здравствене заштите, односно на приступачну здравствену услугу, стандардне квалитете једнаког садржаја.

141. У оквиру права из обавезног здравственог осигурања лица са инвалидитетом остварују здравствену заштиту под једнаким условима као и остала осигурана лица, што подразумијева право на примарну здравствену заштиту, специјалистичко-конзилијарну здравствену заштиту, болничку здравствену заштиту, право на кориштење лијекова који су утврђени основном и допунском листом лијекова, право на стоматолошко-протетску помоћ и стоматолошко-протетске надомјестке, право на ортопедска и друга помагала и право на здравствену заштиту у иностранству.

⁵⁸ Закон о здравственом осигурању РС („Службени гласник Републике Српске“, бр. 18/99, 51/01, 70/01, 51/03, 57/03, 17/08, 01/09, 01/09, 106/09); Закон о здравственом осигурању ФБиХ („Службене новине ФБиХ“, бр. 30/97, 7/02 и 70/08); Закон о здравственом осигурању Брчко Дистрикта БиХ („Службени гласник Брчко Дистрикта БиХ“, бр. 1/02 7/02 19/07 2/08 и 34/08).

⁵⁹ Закон о здравственој заштити РС („Службени гласник РС“, број 106/09); Закон о здравственој заштити ФБиХ („Службене новине ФБиХ“, број 29/97); Закон о здравственој заштити Брчко Дистрикта БиХ („Службени гласник Брчко Дистрикта БиХ“, бр. 2/01, 19/07 и 2/08)

142. У односу на постојеће системе присутне су и разлике у осигурању свеобухватних мјера здравствене заштите за лица са инвалидитетом. С циљем остваривања једнаких услова посебно на простору ФБиХ за провођење обавезног здравственог осигурања у свим кантонима за одређене приоритетне програме здравствене заштите и пружање приоритетних најсложенијих облика здравствене заштите из одређених специјалистичких дјелатности у оквиру Завода за здравствено осигурање и реосигурање ФБиХ, успостављен је Фонд солидарности путем којег се осигуравају додатна средства намијењена за специјалистичко лијечење. У РС је систем централизован тако да не постоји разлика у обиму заштите. Када се упореде системи ФБиХ, РС и БДБиХ такође постоји разлика у односу на поједине облике заштите, али се у цјелини може закључити да се лицима са инвалидитетом осигуравају основни облици заштите.

143. На примарном нивоу здравствене заштите, при домовима здравља, организовани су и функционишу, тј. пружају услуге, центри за ментално здравље и центри за физикалну рехабилитацију с циљем остваривања једнаких услова за провођење обавезног здравственог осигурања у складу са законом, а у циљу што доступније здравствене заштите.

Центри за ментално здравље у заједници у ФБиХ, РС и БДБиХ обављају промоцију и превенцију менталног здравља, рехабилитацију ментално обољелих лица, превенцију инвалидитета и рехабилитацију, те бригу и помоћ онеспособљених. Осим ових послова, центар за ментално здравље у заједници обавља и здравствено-промотивни рад на унапређењу менталног здравља у заједници; проактиван приступ у препознавању и раном дијагностицирању лица са ризиком по ментално здравље; едукацију болесника, чланова породице и радне околине; психолошко савјетовање у породици и заједници; процјену ризика по ментално здравље у заједници; планирање и провођење окупационе терапије у заједници; психолошка мјерења путем тестова; ванболничке терапеутске и рехабилитационе поступке из домена заштите менталног здравља; социотерапију; и третман болести овисности у ванболничким условима.

144. Центри за физикалну рехабилитацију обављају здравствено промотивни рад из области физикалне медицине; ванболничке терапеутске и рехабилитационе поступке из домена физикалне медицине; окупационе третмане; тестирање и процјена тестове, те сарађује са другим службама с циљем унапређења третмана пацијената.⁶⁰

⁶⁰ Њихова успостава у ФБИХ, РС и БДБИХ је регулисана законима о здравственој заштити

145. Свако осигурано лице, укључујући и лица са инвалидитетом, има право на слободан избор доктора опште праксе и стоматолога, као и могућност остваривања права на лијекове и вакцинације у складу с проведбеним прописима темељеним на начелима здравствене струке и медицинске етике, те добровољно регистровање код тимова примарне здравствене заштите које је и дугорочно пропагирано.

146. Према стандардним Правилима УН-а, Правило 15 (*Законодавство*) налаже да су надлежне власти БиХ, ентитета и Дистрикта Брчко одговорне за креирање законских темеља за мјере којима се остварују циљеви пуне партиципације и равноправности лица са инвалидитетом.

У Босни и Херцеговини на снази је мноштво закона који су у великој мјери хармонизирани.

- У ФБиХ која има децентрализован систем, ријеч је о мноштву закона који регулишу област здравства: Закон о здравственој заштити, Закон о здравственом осигурању, Закон о правима, обавезама и одговорностима пацијената, Закон о крви и крвним састојцима, Закон о трансплантацији органа и ткива у сврху лијечења, Закон о лијековима и медицинским средствима, Закон о апотекарској дјелатности, Закон о заштити становништва од заразних болести, Закон о заштити особа с душевним сметњама, Закон о систему побољшања квалитете, сигурности и о акредитацији у здравству, Закон о ограниченој употреби духанских прерађевина, Закон о здравственој исправности живежних намирница и предмета опће употребе, Закон о промету отрова, Закон о евиденцијама у области здравства, Закон о радијацијској и нуклеарној сигурности у Босни и Херцеговини, Закон о спрјечавању и сузбијању злоупотребе опојних дрога.
- У РС систем је централизован и уређен: Закон о здравственом осигурању, Закон о здравственој заштити, Закон о заштити лица са менталним поремећајима, Правилник о организацији, раду и финансирању комисија за заштиту лица са менталним поремећајима.

На примарном нивоу здравствене заштите успостављен је концепт породичне медицине, успостављена мрежа центара за амбулантну физикалну рехабилитацију и мрежа центара за заштиту менталног здравља у заједници (24 ЦБР и 22 ЦМЗ, територијално равномјерно распоређених у Републици Српској). Установе су прошле кроз програм реконструкције простора и опремања стандардним сетовима нове медицинске опреме. На нивоу секундарне и терцијарне здравствене заштите извршена су значајна капитална улагања која су омогућила нове методе и технике дијагностике,

лијечења и рехабилитације у која су укључена и лица са инвалидитетом. Реформски процеси обухватили су едукацију здравствених радника и сарадника на пољу њихових клиничких знања, нових приступа ка мултидисциплинарном и тимском раду, прије свега у успостављеним службама у јединицама локалне самоуправе, укључивању корисника у заједнички програм бриге о здрављу. У погледу унапређења квалитета пружања здравствених услуга учињен је значајан напредак у успостављању организационих јединица за квалитет у здравственим установама: Агенција за сертификацију, акредитацију и унапређења квалитета здравствене заштите у РС; успостављени су етички одбори у здравственим установама; реализује се пројекат Унапређења система квалитета и менаџмента у здравственим установама. Архитектонске баријере као препрека приступу лицима са инвалидитетом здравственим установама су отклоњене у свим центрима за физикалну рехабилитацију и свим реконструисаним домовима здравља и амбулантама породичне медицине, а то је и стандард који је уведен за све новоизграђене здравствене установе на основу Правилника о условима за почетак рада здравствене установе.⁶¹ Остваривање права на ортопедска и друга помагала регулисано је подзаконским актима Фонда здравственог осигурања Републике Српске без дискриминације по узроку настанка, врсти инвалидитета и пребивалишта.

147. Када је у питању унапређење система у посљедњим годинама усвојено је мноштво стратешких докумената којим се настоји унаприједити систем здравствене заштите како у ФБиХ, РС и БДБиХ као што су Политика за унапређење раног раста и развоја дјете, Политика унапређивања исхране дјете до пет година живота, Програм превенције масовних незаразних болести и Политика Стратегија менталног здравља. У оквиру пројекта Глобалног фонда за борбу против HIV/AIDS туберкулозе и маларије урађене су брошуре и едукативни материјал, али није припремљен на Брајевом писму.

148. Лица са инвалидитетом имају приступ здравственој рехабилитацији што је регулисано у РС Правилником о условима и начину остваривања права на продужену медицинску рехабилитацију у специјализованим установама за рехабилитацију⁶² и Упутством о примјени Правилника о условима и начину остваривања права на продужену медицинску рехабилитацију у специјализованим установама за рехабилитацију⁶³. У ФБиХ је регулисано Правилником о организацији, ближим условима простора, медицинско-техничке опреме, стручног кадра, које требају

⁶¹ „Службени гласник Републике Српске“ број: 121/11

⁶² „Службени гласник Републике Српске“, број 63/10

⁶³ „Службени гласник Републике Српске“, број 68/10

испуњавати центри за ментално здравље у заједници, као и едукацији у области злоупотребе психоактивних супстанци⁶⁴ и Правилником о ближим увјетима које мора испуњавати центар за физикалну рехабилитацију⁶⁵, као и начин његовог организовања.

149. Лица са инвалидитетом у ФБиХ и РС имају могућност здравствене заштите у установама социјалне заштите, које збрињавају дјецу без родитеља, дјецу за коју се родитељи не брину, социјално запуштену дјецу, тјелесно и душевно оштећену дјецу, одрасла лица, те немоћна и стара лица, а то се обавља се на нивоу примарне здравствене заштите што се уређује уговором између дома здравља односно приватног здравственог радника и завода здравственог осигурања.

У установама социјалне заштите које збрињавају лица овисна о туђој помоћи, а којима је потребна здравствена нега и рехабилитација, по упутама и под стручним надзором доктора медицине, осигуравају се мјере здравствене заштите сагласно условима простора, опреме и кадра које прописује кантонални министар. Трошкове здравствене заштите изнад утврђеног стандарда сноси установа социјалне заштите.

150. Лица са инвалидитетом у ФБиХ и РС имају могућност заштите у љечилиштима, здравственим установама на секундарном нивоу, у којима се природним љековитим изворима проводи превентивна здравствена заштита, специјалистичка и болничка рехабилитација, односно, провођење свих мјера рехабилитације.

151. Постојећи системи здравствене заштите у Босни и Херцеговини уређују здравствено осигурање, као дио социјалног осигурања грађана који чини јединствен систем у оквиру кога грађани улагањем средстава, на начелима узајамности и солидарности, обавезно осигуравају остваривање права на здравствену заштиту и друге облике осигурања на начин који је утврђен законима о здравственој заштити и прописима донесеним на основу тих закона. Закони о здравственом осигурању садрже одредбу о забрани било којег облика дискриминације осигураних лица, по било ком основу: величина доприноса, социјално поријекло и др. Ови закони прописују категорије осигураника, према којем су осигураници и корисници пензија и корисници права на професионалну рехабилитацију и запошљавање према прописима о пензијском и инвалидском осигурању којима је признато својство ратног, мирнодопског и цивилног инвалида рата, односно статус корисника породичне инвалиднине сагласно позитивним прописима, ако нису здравствено осигурани по другом основу.

⁶⁴ „Службене новине Федерације БиХ“, број 73/11

⁶⁵ „Службене новине Федерације БиХ“, број 29/12

152. Законима у БиХ утврђено је право пацијената на информације које могу бити саопштене пацијенту усмено или писано, на разумљивом језику за пацијента, а ако је у питању страни држављанин, у правилу, на његовом матерњем језику или уз присуство овлаштеног преводиоца, односно тумача знаковног језика, ако је у питању пацијент са онеспособљењем. „Разумљиви рјечник“ подразумијева давање информација које су прилагођене образовном нивоу, физичком, психичком и емоционалном стању лица којем се даје савјет односно информација.

Члан 26. Оспособљавање и рехабилитација

153. Оспособљавање и рехабилитација је у надлежности ентитета. Лица са инвалидитетом остварују право на сваки облик здравствене заштите у истом обиму, квалитети и стандарду као сва осигурана лица без дискриминације по било каквој основи. Право на медицинску рехабилитацију прописано је ентитетским законским актима, те проведбеним прописима. Медицинска рехабилитација се проводи на сва три нивоа здравствене заштите (примарној, секундарној и терцијарној) као и у специјализованим заводима који користе природни фактор у лијечењу, бањско-климатска лјечилишта. Услуге рехабилитације су неуједначене, те се осигуравају према могућностима надлежних институција.

154. *На нивоу примарне здравствене заштите у ФБиХ организована је медицинска рехабилитација у заједници путем Центара за ментално здравље у заједници и Центара за физикалну рехабилитацију. Центри за менталну рехабилитацију своје активности проводе кроз рехабилитацију у заједници осигуравајући промоцију и превенцију као и рехабилитацију менталног здравља. Центри за физикалну рехабилитацију осигуравају промоцију здравља, превенцију инвалидитета, као и физикалну рехабилитацију те бригу и помоћ онеспособљеним и дјелују у заједници. Здравствене услуге се пружају у заједници путем мултидисциплинарних тимова. Усвојен је Правилник о ближим увјетима које мора испуњавати центар за физикалну рехабилитацију, као и начин његовог организирања⁶⁶.*

155. На нивоу секундарне здравствене заштите медицинска рехабилитација се проводи, у општим и кантоналним болницама, у којима су углавном заступљени сви видови физикалне рехабилитације укључујући и хидротерапију. Терцијарни ниво медицинске рехабилитације везана је за *клиничке центре*, односно за Институте за рехабилитацију у којим се проводи свеобухватна стационарна медицинска

⁶⁶ „Службене новине Федерације БиХ“, број 29/12

рехабилитација. Рехабилитација се проводи и у специјализованим здравственим установама које користе природни фактор у лијечењу као што су заводи и бањско-климатска лјечилишта. У ФБиХ постоји 6 таквих здравствених установа које користе природан фактор у лијечењу и рехабилитацији. Ове институције раде уговорно или комерцијално, те своје услуге из области медицинске рехабилитације реализују на темељу уговора са удружењима, фондовима здравственог осигурања, ако су наставак болничког лијечења и сл., под повољним условима. Ове услуге нису обухваћене обвезним здравственим осигурањем.

156. Испоручитељи ортопедских и других помагала, на која лица са инвалидитетом остварују право у складу са Правилником о медицинским помагалима⁶⁷, обавезни су осигурати континуирано снабдијевање, сервис и поправке ортопедских и других помагала, чиме се осигурава одговарајућа квалитета овог вида здравствене заштите. Осигураном лицу ЗЗО осигурава помагало одговарајућег стандарда и квалитете те вриједности у складу с наведеним Правилником.

157. Професионална рехабилитација је континуирани дио опште рехабилитације која обухвата професионално усмјеравање, професионално оспособљавање и запошљавање лица са инвалидитетом. Она је усмјерена према што бржем укључивању лица са инвалидитетом у рад у занимању гдје ће постизати најповољнији радни учинак са најмањим изгледом да дође до даљњег нарушавања њихових преосталих радних и општих способности. Професионалну рехабилитацију организују и изводе установе за професионалну рехабилитацију, средње школе или друга правна лица која испуњавају услове за њезино провођење.

158. У складу са Законима о професионалној рехабилитацији и запошљавању лица са инвалидитетом⁶⁸, Фондови⁶⁹ проводе различите активности чији је циљ интеграција лица са инвалидитетом у свијет рада. Завод за запошљавање одлучује о начину остваривања права на професионалну рехабилитацију незапослених лица са инвалидитетом, док је организују и изводе установе за професионалну рехабилитацију, средње школе или друге правна лица која испуњавају услове за оспособљавање. Професионална рехабилитација укључује следеће активности: утврђивање преосталих радних и општих способности; професионално информисање, савјетовање и процјену професионалних могућности; анализу тржишта рада, могућност

⁶⁷ „Службене новине ФБиХ“ број 58/06, "Службени гласник РС", број 22/2008 - пречишћен текст, 42/2008, 106/2008, 110/2008 - испр., 115/2008, 120/2008 - испр., 17/2010, 22/2010 - испр. и 80/2010

⁶⁸ "Службене новине ФБиХ" број: 9/10, "Сл. гласник РС", број 37/11

⁶⁹ Фонд за професионалну рехабилитацију и запошљавање особа са инвалидитетом ФБиХ и Фонд за професионалну рехабилитацију и запошљавање лица са инвалидитетом РС

запошљавања и укључења у рад; процјену могућности извођења развоја и усавршавања програма професионалног оспособљавања; радно оспособљавање, доквалификацију, преквалификацију и програме за одржавање и усавршавање радних и радно-социјалних вјештина и способности у раздобљу до запошљавања.

159. Законом о правима бранилаца и чланова њихове породице⁷⁰ прописано је право на рехабилитацију бранилаца код којих је усљед болести или повреде дошло до тежег оштећења организма. На темељу преостале радне способности имају право на професионалну рехабилитацију укључујући и школовање за обављање послова за које се тражи виша школска спрема од оне коју има. Професионална рехабилитација осигурава се за оспособљавање за вршење ранијег или другог одговарајућег занимања, стручно оспособљавање за вршење одређеног занимања и стручно усавршавање.

160. У РС се лицима које требају преквалификацију да би одржали запосленост, обезбјеђени су услови за преквалификацију, средства за поновно запошљавање када остану технолошки вишак. Закон о пензијском и инвалидском осигурању РС⁷¹ чланом 56. регулише права за преквалификацију или доквалификацију уколико због смањене радне способности није у могућности обављати послове на том радном мјесту. У РС још увијек нису развијени програми за пребацивање на отворено тржиште лица са инвалидитетом које су запослене у заштитним радионицама.

161. Приступ асистивној технологији у РС је већим дијелом у надлежности Фонда здравственог осигурања РС и регулисан је Правилником о праву на ортопедска и друга помагала⁷² који листе помагала мијења на годишњем нивоу са циљем да постојећа средства за набавку помагала распореди оптимално и омогући нове асистивне технологије. У 2012. години новим правилником се смањују рокови кориштења помагала за дјecu и омладину и припрема репарација помагала да би већи број корисника имао приступ помагалима (стари са инвалидитетом). Још увијек је присутна и бесплатна расподјела помагала која су добијена у хуманитарним помоћима која највише утичу на побољшање квалитета живота корисника ортопедских помагала (кревети на електрични погон, лифтови за дизање, собна колица, ходалице, скутери на електрични погон). Приступ асистивним технологијама се омогућује и путем пројеката која удружења лица са инвалидитетом аплицирају према Министарству здравља и социјалне заштите РС као и у локалним заједницама.

⁷⁰ „Службене новине Федерације БиХ“, бр. 61/06, 27/08 и 32/08

⁷¹ „Службени гласник Републике Српске“, број 134/11

⁷² „Службени гласник РС“, бр. 42/09, 51/09, 64/09, 101/09,02/10, 10/10, 73/10, 101/10, 17/11, 42/11

162. У ФБиХ основним пакетом здравствених права обезбјеђују се и здравствене услуге утврђене приоритетним федералним програмима здравствене заштите и приоритетним најсложенијим облицима здравствене заштите из одређених специјалистичких дјелатности утврђене Одлуком о утврђивању приоритетних вертикалних програма здравствене заштите од интереса за ФБиХ и приоритетних најсложенијих облика здравствене заштите из одређених специјалистичких дјелатности који ће се пружати осигураним особама на територију ФБиХ⁷³. Хумана репродукција лица са инвалидитетом је здравствена услуга утврђена споменутом Одлуком о утврђивању приоритетних вертикалних програма здравствене заштите од интереса за ФБиХ.

163. Систем рехабилитације се проводи у свим заједницама, рехабилитациони тим постаје флексибилнији и активно учествује у свим видовима рехабилитације. Рехабилитација обухвата све добне скупине. Лијечење у заједници повећава приступачност и квалитет услуге за лице са инвалидитетом и њихове породице. Услуге обухватају примарни третман оштећења и инвалидитета у центру и код куће, као и едукацију пацијента, промоцију здравља и превенцију болести и инвалидитета.

Члан 27. Рад и запошљавање

164. Питања рада се дефинишу на ентитетским нивоима путем системских закона у области запошљавања: Закон о раду и Закон о посредовању у запошљавању и правима за вријеме незапослености, као и Закон о професионалној рехабилитацији, оспособљавању и запошљавању који штите лице са инвалидитетом од дискриминације.

165. Законом о раду⁷⁴ прописано је да лице које тражи запослење, као и лице које се запосли, не може бити стављено у неповољни положај због расе, боје коже, пола, језика, вјере, политичког или другог мишљења, националног или социјалног поријекла, имовног стања, рођења или какве друге околности, чланства или нечланства у политичкој странци, чланства или нечланства у синдикату, **тјелесних и душевних потешкоћа** гледе ангажирања, образовања, промицања, увјета и захтјева рада, отказивања уговора о раду или других питања која проистичу из радног односа. Сходно наведеном, тјелесне и душевне потешкоће су један од дискриминаторних основа и не могу бити разлог стављања у неповољнији положај инвалидних лица у односу на друга лица. У складу са Законом о раду плате уполсленика утврђују се колективним уговором, правилником о раду и уговором о раду.

⁷³ "Службене новине Федерације БиХ", бр. 8/05, 11/07, 44/07, 97/07 и 33/08

⁷⁴ „Службене новине ФБиХ“, бр. 43/99, 32/00 и 29/03

166. Према Закону о раду запосленику који је претрпио повреду на раду или је оболио од професионалне болести, за вријеме док је привремено неспособан за рад, послодавац не може отказати уговор о раду.

167. У случајевима и за вријеме боловања, послодавац не може запосленику отказати уговор о раду који је у складу са овим законом закључен и на одређено вријеме.

168. Остајање на раду није опција која овиси од лица са инвалидитетом него стручне здравствене службе. У складу са Законом о раду, запосленик који је привремено био неспособан за рад због озљеде или озљеде на раду, болести или професионалне болести, а за кога након лијечења и опоравка надлежна здравствена установа или овлаштени доктор утврди да је способан за рад, има право вратити се на послове на којима је радио прије наступања привремене неспособности за рад или на друге одговарајуће послове. У складу са чланом 66. истог закона ако мјеродавна установа оцјени да код запосленика постоји смањена радна способност или непосредна опасност од настанка инвалидности, послодавац му је дужан у писаном облику понудити друге послове за које је запосленик способан. Међутим, уколико надлежна здравствена установа утврди потпуни губитак радне способности запосленика, не постоји могућност останка на раду, него се исти пензионише у складу са прописима о пензијско-инвалидском осигурању.

169. Закон о раду има посебно поглавље које предвиђа заштиту запосленика привремено или трајно неспособног за рад. У складу са Законом о раду запосленик који је претрпио повреду на раду или је оболио од професионалне болести, за вријеме док је привремено неспособан за рад, послодавац не може отказати уговор о раду. Такође, опћенито, послодавац само уз претходну сагласност савјета запосленика може отказати уговор о раду запосленику код којег постоји смањена радна способност или непосредна опасност од настанка инвалидности. У складу са Законом о раду ако мјеродавна установа оцјени да код запосленика постоји смањена радна способност или непосредна опасност од настанка инвалидности, послодавац му је дужан у писаном облику понудити друге послове за које је запосленик способан. Запосленик, који је претрпио повреду на раду или оболио од професионалне болести има предност при стручној наобразби, оспособљавању и усавршавању које организира послодавац.

170. Проблем неформалне економије који у нашој држави представља нелегалан, непријављен рад, настоји се првенствено рјешавати појачаним инспекцијским надзором правних лица-послодаваца, те превентивним и репресивним мјерама у смислу исправљања недостатака накнадном пријавом лица затеченог на раду или у случају

већих кршења изрицањем прекршајне новчане казне. Међутим, инспекција рада у својим евиденцијама нема методологију која би посебно евидентирала и издвајала лица са инвалидитетом затечена „на раду на црно“.

171. Закон о професионалној рехабилитацији, оспособљавању и запошљавању особа са инвалидитетом⁷⁵ регулише упошљавање лица са инвалидитетом и укључивање на тржиште рада под опћим и посебним увјетима. Под општим увјетима упошљавају се лица с инвалидитетом на отвореном тржишту рада, у државним тијелима, тијелима правосуђа, тијелима локалне управе, јавним службама, установама, фондовима, јавним предузећима, господарским друштвима и другим правним лицима која нису основана за упошљавање лица с инвалидитетом, складно закону. Предност при запошљавању у субјектима у оквиру јавног сектора имају лица с инвалидитетом ако, поред општих, испуњавају и посебне увјете за радно мјесто.

172. Под посебним увјетима запошљавају се лица са инвалидитетом у установи или господарском друштву која су основана ради запошљавања лица са инвалидитетом.

Под запошљавањем под посебним увјетима, сматра се и запошљавање у организацијама лица са инвалидитетом, и самоупошљавање (покретање обрта, обављање самосталне дјелатности и обављање пољопривредне дјелатности као јединог и главног занимања). Право на запошљавање под посебним увјетима имају лица са инвалидитетом с најмање 60% инвалидитета, лица с најмање 70% тјелесног оштећења, уколико то оштећење има за последицу смањење радне способности и лица са лаким и умјереним интелектуалним тешкоћама.

173. Доношењем наведеног Закона створени су и предуслови за оснивање ФПРЗОСИ који је основан 2010. године. Дјелатност ФПРЗОСИ је, међу осталим, и провођење политике развијања и унапређивања професионалне рехабилитације и запошљавања лица с инвалидитетом; финансирање или суфинансирање установа за професионалну рехабилитацију и радних центара; исплата новчаног потицаја; суфинансирање развоја постојећих програма те увођења нових технологија и програма намијењених запошљавању лица са инвалидитетом; суфинансирање програма за одржавање запослености лица са инвалидитетом; суфинансирање и финансирање програма едукације стручних лица на подручју професионалне рехабилитације; те суфинансирање и финансирање програма истраживања и развоја професионалне рехабилитације.

⁷⁵ „Сл. новине ФБиХ“, број 09/10

174. За остваривање права на потицаје при запошљавању лица са инвалидитетом није релевантно, је ли инвалидитет стечен током рада или је настао раније, стога су код права на остваривање потицаја ФПРЗЛСИ све врсте инвалидитета и начини настанка инвалидитета изједначени. Исплаћени потицаји односе се на поврат доприноса и пореза на плаћу запосленог лица са инвалидитетом.

175. Стимуланси који се утврђују уговором о упошљавању лица са инвалидитетом закљученим са носителом осигурања упошљавања су: једнократна материјална давања, средства за прилагођавање радног мјеста и увјета рада, кредитна средства по повољнијим увјетима намијењена куповини стројева, опреме, алата, прибора потребног за упошљавање лица са инвалидитетом, пословног простора и средства накнаде разлике због смањеног радног учинка или за суфинансирање дијела плате асистента (помагача у раду) лица са инвалидитетом тијеком рада.

176. У Републици Српској питање запошљавања лица са инвалидитетом гарантовано је Уставом и уређено законима и другим актима. Устав Републике Српске у члану 40. став 3. гарантује лицима са инвалидитетом посебну заштиту. Република Српска је у оквиру своје уставне надлежности доњела све потребне законе у области рада и запошљавања којима је обезбиједила заштиту од дискриминације за сва лица са инвалидитетом без обзира на вријеме настанка и узроке инвалидности. Закон о раду⁷⁶ забрањује дискриминација радника и лица које тражи запослење по основу расе, етничке припадности, боје коже, пола, језика, тјелесног и друштвеног здравља и других обиљежја која нису у непосредној вези са природом радног односа. Закон о посредовању у запошљавању и правима за вријеме незапослености, гарантује једнакост у остваривању права на запошљавање и забрањује дискриминације по свим основама када је у питању запошљавање. Закон о заштити на раду⁷⁷, забрањује дискриминацију радника у остваривању заштите и здравља на раду по свим основама утврђеним Законом о раду. Законом о професионалној рехабилитацији, оспособљавању и запошљавању инвалида⁷⁸ забрањена је дискриминација по основу пола и полне оријентације, полазећи од тога да је Закон о раду као системски пропис забранио дискриминацију по свим основама.

177. Закон о професионалној рехабилитацији, оспособљавању и запошљавању инвалида РС предвидио је више облика запошљавања лица са инвалидитетом. Лице са инвалидитетом има право на запошљавање на тржишту рада под општим и посебним

⁷⁶ „Службени гласник Републике Српске”, број 55/07

⁷⁷ „Службени гласник Републике Српске”, број 30/10

⁷⁸ „Службени гласник Републике Српске”, бр. 54/09, 37/11

условима. Запошљавање под општим условима лице са инвалидитетом остварује посредством служби за запошљавање, агенција и самостално, под условима прописаним Законом о посредовању у запошљавању и правима за вријеме незапослености. Право на запошљавање под посебним условима имају лица са најмање 40% инвалидности, лица са најмање 70% тјелесног оштећења и лица са лаком и умјереном менталном ретардацијом. Запошљавањем лица са инвалидитетом под посебним условима сматра се обавезно запошљавање лица са инвалидитетом у републичким органима управе, органима локалне самоуправе, органима правосуђа, јавним установама и фондовима, те јавним предузећима која нису основана за запошљавање лица са инвалидитетом у складу са овим законом.

178. Запошљавање под посебним условима је и запошљавање у привредном друштву или заштитној радионици, основаним ради запошљавања лица са инвалидитетом који се на основу радних и општих способности не могу запослити на отвореном тржишту рада или одржати своје запослење уз примјену олакшица утврђених законом. Запошљавањем под посебним условима сматра се и samozapošljavanje, односно оснивање привредног друштва и обављање самосталне дјелатности. Закон о раду и Закон о професионалној рехабилитацији, оспособљавању и запошљавању омогућавају рад ван просторија послодавца и код куће радника чиме су проширене могућности запошљавања. Запошљавање у јавним установама се углавном одвија по квотном принципу, али за лица која се запошљавају у јавном сектору, се не обезбјеђује потицај за прилагођавање радних мјеста што утиче на смањену стопу запошљавања у јавним установама.

179. Приступ тржишту рада омогућен је свим грађанима једнако, а лицима са инвалидитетом је обезбјеђен кроз Закон о професионалној рехабилитацији и запошљавању.

180. Прилагођавање радних мјеста је обезбјеђено за лица која се запошљавају у приватном и невладином сектору, али не и за јавни сектор. Сви стимуланси за запошљавање су доступни приватном и невладином сектору, али нису доступни јавном сектору због његове обавезе утврђене законом да, према квотном систему, запошљава лица са инвалидитетом.

181. Законом о раду су загарантована једнака права свим грађанима па и лицима са инвалидитетом па је забрањен присиљан рад, прописан је начин заштите од узнемиравања, гдје је терет доказивања на послодавцу. Забрана незаконитог отказа је уређена Законом о раду. Отказни рок за лица са инвалидитетом је двоструко дужи од

осталих радника. Сви механизми заштите од неоправданог отказа уговора о раду, као што су обраћање послодавцу, инспекцији, судовима, Агенцији за мирно рјешавање једнако су доступни лицима са инвалидитетом. Постоје и казне за прекршаје који се почине незаконитим отказом и предвиђена је мјера у случају судског спора која се односи на враћање радника на рад за вријеме трајања спора.

182. Стратегија запошљавања РС, Акциони план запошљавања и циљани програми запошљавања обезбјеђују пуну једнакост лица са инвалидитетом у приступу запошљавању и свим ресурсима. Лица са инвалидитетом уживају једнака права по основу рада као и остала лица. Нема дискриминације по питању трајања запослења, напредовања у служби и њима се обезбјеђује потпуна заштита на раду. Закон о раду обезбјеђује заштиту свих запослених на равноправној основи као и лице са инвалидитетом када су у питању повољни услови рада укључујући и једнаке могућности и једнаку плату за рад исте вриједности, сигурне услове рада који нису штетни по здравље укључујући и заштиту од свих видова узнемиравања. Лица са инвалидитетом једнако као и остали радници, могу остварити своја радничка и синдикална права. Лица са инвалидитетом једнако као и друга лица имају приступ општим техничким програмима као и програмима професионалне оријентације, заводу за запошљавање и агенцијама које посредују у запошљавању. Што се тиче промовисања могућности запошљавања лица са инвалидитетом у РС постоји Фонд за професионалну рехабилитацију и за запошљавање у чијој је надлежности проимовисање запошљавања стимулсање и финансијска подршка запошљавања и самозапошљавања.

183. Према подацима Фонда за оспособљавање и запошљавање лица са инвалидитетом РС, од укупног броја лица која су користила средства за запошљавање и самозапошљавање, 94% су мушкарци, а 6% жене, што је посљедица повећаног броја инвалидитета у популацији мушкараца насталог усљед ратних дејстава.

184. Посебна заштита за болесне и инвалидне раднике у РС додатно се уређује и обезбјеђује Општим колективним уговором.⁷⁹

185. У БДБиХ запошљавање лица са инвалидитетом уређено је Законом о запошљавању и правима за вријеме незапослености⁸⁰ за сва лица и Законом о раду⁸¹. Закон о запошљавању и правима за вријеме незапослености, других прописа и аката Завода и агенције за запошљавање, обезбјеђује једнакост свих лица која траже

⁷⁹ „Сл. гласник Републике Српске“ број 40/10

⁸⁰ „Сл. гласник Брчко дистрикта БиХ“ бр. 33/04, 19/07 и 25/08

⁸¹ „Сл. гласник Брчко дистрикта БиХ“ бр. 19/06, 19/07, и 25/08

запослење. У ставу 2. члана 5. Закона о запошљавању и правима за вријеме незапослености речено је да посебна заштита одређених категорија лица (инвалиди, малољетна лица, старија лица) није у супротности с начелима забране дискриминације из става 1. овог члана. Недостатак овог закона је што не предвиђа санкције у случају дискриминације.

186. Завод за запошљавање БДБиХ⁸² стимулише послодавце да запошљавају незапослена лица са инвалидитетом и чланове породице инвалидног лица тако што је средства за подстицај за ова лица увећао за износ од 50% од износа циљне групе којој незапослено лице припада према степену стручне спреме.

187. Лица са инвалидитетом у БДБиХ у радним споровима могу одредити опуномоћенике који ће их заступати, па и организације лица са инвалидитетом у складу са Законом о управном поступку БДБиХ.⁸³

Члан 28. Одговарајући услови живота и социјална заштита

188. На нивоу Босне и Херцеговине, у области инвалидности је усвојена ПОИБиХ као оквирни документ за ову област. На основу ове Политике урађене су ентитетске Стратегије за изједначавање могућности лица са инвалидитетом, док иста још увијек није усвојена у Дистрикту Брчко.

189. Систем социјалне заштите у РС, ФБиХ И БДБиХ су регулисани законима о социјалној заштити⁸⁴, законима о дјечијој заштити⁸⁵ и породичним законима⁸⁶.

190. Лица са инвалидитетом у Босни и Херцеговини имају једнак приступ у процесу обезбјеђења хране, одјеће, смјештаја и приступа води на једнакој основи као и други грађани. Лица са инвалидитетом која живе у градовима углавном имају на располагању градске водоводе и канализационе системе, а на селима се кроз програме надлежних органа обезбјеђује приступ води.

191. Стратегија за унапређење друштвеног положаја лица са инвалидитетом у РС 2010-2015, као и Стратегија ФБиХ кроз своје циљеве дефинише правце развоја социјалне сигурности за лица са инвалидитетом од стандарда социјалне сигурности,

⁸² Закон о запошљавању Брчко дистрикта БиХ („Сл.гласник БДБИХ“ број: 33/04, 19/07, 25/08), Одлука бр.04-356-3/08

⁸³ „Сл.гласник БДБИХ”, број48/11

⁸⁴ Закон о основама социјалне заштите, заштите цивилних жртава рата и заштите породице са дјецом („Службене новине ФБиХ“, бр. 36/99, 54/04, 39/06 и 14/09), Закон о социјалној заштити („Службени гласник Републике Српске“, бр. 5/93, 115/96, 110/03 и 33/08), Закон о социјалној заштити Брчко Дистрикт БиХ („Сл.гласник БД БиХ“ бр. 1/03 и 4/04)

⁸⁵ Закон о дјечијој заштити („Службени гласник Републике Српске“, бр. 4/02, 17/08 и 1/09), Закон о дјечијој заштити Брчко Дистрикт БиХ („Сл.гласник БД БиХ“, бр. 1/03 и 4/04, 21/05),

⁸⁶ Породични закон („Службени гласник Републике Српске“, бр. 54/02 и 41/08), Породични закон ФБИХ („Службене новине ФБИХ“, број 35/05), Породични закон БДБИХ („Сл.гласник БД БиХ“, број 23/07)

финансирања минимума социјалне сигурности до пензијско-инвалидских права за лица која су своју инвалидност стекла у процесу рада.

192. У РС је у априлу 2012⁸⁷ године ступио на снагу нови Закон о социјалној заштити који је донио темељну реформу овој области, а посебно везано за лица са инвалидитетом. Услови за новчану помоћ су ублажени и овај вид помоћи је доступан свим грађанима који нису радно способни због старости или инвалидитета. Повећан је новчани цензус за примање новчане помоћи што ће омогућити бољи приступ социјалној сигурности, нпр. лице које живи у породици у којој су примања испод минимума имаће приступ социјалној новчаној помоћи. Повећани су износи за друга права, као што је право на туђу његу и помоћ која је подијељена у двије групе у односу на степен оштећења и потребу, те одређен процентуални износ у односу на просјечну нето плату за протеклу годину што ће омогућити праћење животног стандарда на годишњем нивоу. Процјене ће се обавити до краја 2012. године, а до тада ће сви корисници добити двоструко већи износ од досадашње за туђу његу и помоћ 10% од просјечне нето плате за протеклу годину, а од 01.01.2013. ће прва група примати 20% од просјечне плате за протеклу годину. Уз сва материјална права из области социјалне заштите лица са инвалидитетом имају право на здравствену заштиту.

193. У Закону се употребљавају термини који се односе на изједначавање могућности те је успостављена подршка у изједначавању могућности дјете и омладине са сметњама у развоју, а односи се на подршку дјети и омладини у току школовања. Уз материјална права новим законом се регулишу права на дневно збрињавање кроз услуге помоћ у кући за стара лица, дневне центре, персоналну асистенцију, мобилне тимове и слично. Помоћ у кући за стара лица пружају Црвени крст, Каритас и Мерхамет у већини градова у Републици Српској, као и дневни центри за лица са менталном ретардацијом и комбинованим сметњама широм Републике Српске: Требиње, Гацко, Фоча, Невесиње, Источно Сарајево, Бањалука, Градишка, Србац и други, а услуге персоналне асистенције до 8 сати дневно у Бања Луци, Градишци, Козарској Дубици и другим.

194. За лица у руралним срединама развијају се услуге као накнада за смјештај у породицу којом се стимулише породица да лице са инвалидитетом живи у породичном окружењу иако има услове за смјештај у институцију. Услуге по закону могу да пружају корисничка удружења чиме се штити интерес корисника и обезбјеђује њихово директно учешће. Корисничка удружења која пружају овај вид услуга локалне власти

⁸⁷ „Сл.Гласник Републике Српске“, број 37/12

стимулишу се на различите начине, али највише са додјељивањем простора за рад и пружање услуга.

195. Нови закон је омогућио да се брига о лицима са инвалидитетом подијели између породице, материјалних давања која обезбјеђује држава (ентитет 50% и општина 50%) и услуга које финансира општина.

196. Закон о пензијском и инвалидском осигурању⁸⁸ регулише право на инвалидску пензију, право на породичну пензију за лица са инвалидитетом и лица која су инвалидитет стекла прије 14 године живота чиме је обезбјеђена основна егзистенција лицима која нису способна за рад, а за која у складу са Породичним законом породица има обавезу да се брине о њима.

197. Питања смјештаја се рјешавају на више начина. Прије свега се стимулишу локалне власти и лица са инвалидитетом да остају у својој заједници, јер је процес деинституционализације стратешки приступ питањима смјештаја. Уколико им је потребна адаптација, лица са инвалидитетом могу се обратити службама за социјални рад која посредују у контакту са локалним властима и надлежном министарству РС на обезбјеђењу услова. Корисници према предложеним пројектима добијају средства за стварање адекватних услова становања, а често се укључују и волонтери мјесних заједница. Стратегијом за унапређење положаја лица са инвалидитетом РС планирано је стамбено обезбјеђење додјелом социјалних станова. Социјални станови који су егзистирали прије 1992. године су након грађанског рата углавном откупљени и прешли су у приватно власништво, а мали број станова је остао. Ти станови се и данас користе за социјалне категорије, а између њих и за лица са инвалидитетом.

198. У ФБиХ појам социјалне заштите, у смислу Закона о основама социјалне заштите, заштите цивилних жртава рата и заштите породице са дјецом, представља организовану дјелатност, усмјерену на осигурање социјалне сигурности грађана и њихових породица у стању социјалне потребе. Систем социјалне заштите у ФБИХ се темељи на начелима хуманизма, солидарности и грађанског морала, а остварује се откривањем, умањивањем или отклањањем посљедица узрока који доводе до стања социјалне потребе. Корисници, права и услови њихова остваривања дефинисани су поменутиим законом. У ФБиХ непосредно пружање социјалне заштите одвија се у Федералном и 10 кантоналних министарстава социјалне политике, те кроз 78 локалних служби социјалне заштите (53 центра за социјални рад и 25 општинских служби), два

⁸⁸ "Службени гласник Републике Српске", број 134/11

кантонална центра за социјални рад, 26 установа за збрињавање корисника социјалне заштите, те 11 дневних центара за дневно збрињавање лица са инвалидитетом.

199. Основна права лица са инвалидитетом, која се исплаћују из буџета ФБиХ (средства за исплату накнада цивилних жртава рата у ФБиХ обезбјеђују се партиципативно и то 70% из буџета ФБиХ а 30% из буџета кантона). Сврха овог законског рјешења је да лицима са најтежим инвалидитетом (код нератних са 90% и 100% тјелесног оштећења, а цивилне жртве рата од 60-100% тјелесног оштећења) пружи материјалну заштиту и подршку у сврху изједначавања прилика.⁸⁹

200. Поменути закон у ФБиХ прописано је право на туђу његу и помоћ за лица са најтежим облицима инвалидитета, односно за лица којима је за обављање основних животних потреба потребна туђа помоћ. Ову врсту права остварују и цивилне жртве рата и лица са нератним инвалидитетом. Поред основних права за лица са инвалидитетом и цивилне жртве рата, прописана су и права на новчану и другу материјалну помоћ која се остварују на нивоу кантона, а у функцији су социјалне заштите лица у стању социјалне потребе, гдје су међу првим корисницима наводе ОСИ и стара лица. Ова одредба дефинише нешто повољније услове за жене у остваривању права на новчану помоћ, тј. старосна граница за жене је 60, а мушкарце 65 година. Стамбена проблематика као и програми социјалног становања су у надлежности кантоналних, односно општинских органа власти.

Члан 29. Учешће у политичком и јавном животу

201. Право учешћа у изборима је регулисано на нивоу БиХ Изборним законом БиХ⁹⁰. Изборни закон не ускраћује право да гласају или буду избрани лицима са инвалидитетом. Не постоји посебно законодавство које спречава лица са инвалидитетом да учествују у политичком животу, али не постоје ни мјере за потицај лицима са инвалидитетом за учешће у политичком и јавном животу. За гласање је омогућено лицима која требају асистенцију или долазак мобилног тима у кућу, Правилником о начину провођења избора у БиХ⁹¹ ова лица могу да се пријаве и добију могућност на начин који је њима најприлагођенији. У току кампања прије избора информације су обезбјеђене за све грађене путем електронских медија, гестовног тумача, штампаних медија и слично.

⁸⁹ У 2010. години је из Буџета ФБиХ издвојено 150.000.000,00 КМ за око 50000 тзв. нератних инвалида, а 24.824.326,17 КМ за 10904 цивилних жртава рата. У 2011. години за права 42198 нератних инвалида издвојено је 151.685.784,84 КМ, а за права 10782 цивилних жртава рата издвојено је 34.216.698,07 КМ (федерални буџет 24.222.971,90, кантонални буџети 9.993.726,17 КМ).

⁹⁰ „Сл.Гласник БиХ“, број 20/02

⁹¹ „Службени гласник БиХ“, број 37/10

202. Стратегије за унапређење друштвеног положаја лица са инвалидитетом ФБиХ и РС идентификовале су потребу да се омогући активно учествовање у раду политичких партија, политичком животу и процесима одлучивања на свим нивоима. Посебно се потичу организације лица са инвалидитетом да учествују у јавним расправама за документа која су од важности за све грађане.

203. Организације лица са инвалидитетом у БиХ организоване су кроз Закон о удружењима и фондацијама. Овај закон постоји на ентитетском и државном нивоу. Не постоји регистар Удружења лица са инвалидитетом на нивоу РС или БиХ, али је идентификовано осам савеза који су добили статус од јавног интереса за РС, а самим тим добијају средства за финансирање рада у складу са Правилником о критеријумима и поступку за додјелу новчане помоћи удружењима од јавног интереса, осталим удружењима и фондацијама. Већина Удружења која нису од јавног интереса добијају мању подршку на годишњем нивоу.

204. Удружења и савези чије је подручје дјеловања ФБиХ или кантон организују се складно федералном закону⁹². Такође је предвиђено да надлежни органи Федерације и кантонални органи у утврђивању политике за остваривање програма социјалне заштите остварују сарадњу са удружењима лица са инвалидитетом. Већина организација лица са инвалидитетом удружена је у савезе и то: општинске организације у кантоналне савезе, кантонални савези и удружења у федералне савезе, а нека лица са инвалидитетом су успјеле формирати и кровне организације на нивоу Босне и Херцеговине. Такође, дио кровних организација, по врсти инвалидности, учлањене су у балканске, еуропске и свјетске асоцијације.

205. У раду савеза постоје одређени облици заједничког дјеловања, тако да је 9 савеза основало здружено, неформално тијело, Координациони одбор савеза инвалидских удружења РС, путем којег заједнички иницирају рјешавање врло сложених проблема и положаја лица са инвалидитетом. У ФБиХ осам организација је формирало „Вијеће организација са инвалидитетом у ФБиХ“. Покрет лица са инвалидитетом у БДБиХ нема формално тијело у које су удружени, што значајно слаби њихову позицију преговарача у доношењу одлука и њиховој имплементацији у пракси. Нажалост, не постоји координација свих организација на нивоу БиХ.

⁹² Закон о удружењима и фондацијама ФБиХ („Службене новине Федерације БиХ“, број 45/02).

Члан 30. Учесће у културном животу, рекреацији, активности у слободно вријеме и спорт

206. ВМБиХ, на приједлог МЦПБиХ, додјелило је грантове Савезу глувих и наглувих БиХ – Мостар, за програм Знаковни/гестовни језик у БиХ - Култура глувих - афирмација знаковног језика, те Удрузи глувих и наглувих особа “СЛУХ” Мостар за програм Знаковни језик у Херцеговини⁹³.

207. Лица са инвалидитетом у БиХ су препозната у спортским активностима на свим нивоима власти. То се најбоље види у чињеници да се у свим изборима спортисте године појављују и спортисти са инвалидитетом. Осим тога значајно је напоменути да БиХ има Параолимпијски комитет, Специјалну олимпијаду БиХ и друге облике спортског организовања лица са инвалидитетом. Измјенама и допунама Закона о спорту БиХ из 2009. године су дефинисани облици организовања и успостављање параолимпијског комитета.

208. Специјална олимпијада у Босни и Херцеговини, своје активности има на цијелом подручју Босне и Херцеговине. Основана је 06.06.2006. године на Оснивачкој скупштини која је одржана у Сарајеву у просторијама Факултета за спорт, којој су присуствовали представници клубова Босанске специјалне олимпијаде из ФБиХ и РС, као и представници Савеза организација за подршку лицима са интелектуалним тешкоћама из оба ентитета (СУМЕРО и МеНеРаЛи РС). Сваке године се одржавају такмичења на државном нивоу и то у: малом ногомету, атлетици, кошарци, пливању, стоном тенису, боћању и скијању.

209. Најзаступљенији спортови су сједећа кошарка и сједећа одбојка у којима представници БиХ биљеже европске и свјетске резултате. На посљедњој параолимпијади БиХ је учествовала са тимом сједеће одбојке и једним атлетичарем са којима су освојили прво мјесто-златну медаљу.

210. Закон о спорту Босне и Херцеговине⁹⁴ нагласио је: „Јавни интерес и циљеви Босне и Херцеговине у спорту су: развијање свијести грађана, посебно младих и инвалидних особа о спорту и његовим вриједностима и потицање и афирмација спорта и његових вриједности као дијела културе и укупних материјалних и духовних вриједности друштва“. Чланове вијећа за спорт Босне и Херцеговине предлаже и Параолимпијски комитет БиХ.

⁹³ Одлука о додјели грант подршке непрофитним организацијама и појединцима за 2010. годину, „Службени гласник БИХ“, број 55/10.

⁹⁴ „Службени гласник БиХ“ бр:27/08 и 102/09

211. Министарство породице, омладине и спорта РС такође у оквиру финансирања спортских организација има предвиђен грант за финансирање спортских организација лица са инвалидитетом (финансирање организације такмичења, семинара, набавке спортске опреме и др.) у износу од 170.000 КМ. Министарство такође финансијски подржава формирање нових спортских организација у различитим гранама спорта (сједећа одбојка, кошарка у колицима, шах за инвалиде, пливачки инвалидски клубови, атлетски клубови за лица са инвалидитетом, стрелаштво за лица са инвалидитетом, спортови за дјецу с менталним потешкоћама и др.)⁹⁵

212. Подршку учешћу дјеце са инвалидитетом даје Јавни фонд дјечије заштите РС који десет година имплементира програм социјализације дјеце „Кумбор“ којим се финансира љетовање на мору за дјецу из социјалних категорија. Сваке године у овом програму учествује просјечно 20% дјеце са посебним потребама која се укључују по инклузивном програму у групе са осталом дјецом. У току програма дјеца стичу искуства у социјалним вјештинама спорту, култури.

Активности у области културе су регулисане ентитетским законима. Сличне активности помоћи и подршке организирају се за дјецу у ФБиХ И БДБиХ.

213. У Бања Луци је основана библиотека за слијепца лица која се налази у мрежи библиотека РС и финансира се из ентитетских средстава као и друге библиотеке. У Сарајеву постоји Библиотека за слијепца и слабовидна лица у БиХ још од 1972. године, с тим да су надлежни органи Кантона Сарајево од 2001. године одлучили да се финансирање седам државних институција, међу којима је и поменута библиотека пренесе, на државни ниво, и од тада је статус ове установе упитан, финансирање неријешено, недовољно и спорадично.

214. Треба поменути различите културне активности посебно *Сарајево филм фестивал* који у оквиру селекције документарних филмова промовише документарне филмске садржаје који укључују и људска права, те посебно и теме које обрађују лица са инвалидитетом. Стратегија развоја културе РС 2010-2015. определијелила се за укључивање мањина и осјетљивих група (лица са посебним потребама, равноправност полова, повратнике и расељена лица, сиромашне). У РС је присутно укључивање лица са инвалидитетом у све видове културе и Министарство просвјете и културе РС се ангажује на подржавању активности: сликарске колоније, позоришне представе, музејске изложбе, развоја културног наслеђа. Први међународни филмски фестивал на

⁹⁵ Члан 2. став 1. тачка г) Правилника о условима и критеријумима за финансирање носилаца развоја спорта Републике Српске

тему инвалидности одржан је 2011. године у Бања Луци уз подршку УНИЦЕФ-а, Владе Финске и Града Бања Луке.

Ц. ДИО ИЗВЈЕШТАЈА ВЕЗАН УЗ СПЕЦИФИЧНУ СИТУАЦИЈУ У КОЈОЈ СЕ НАЛАЗЕ ДЈЕЧАЦИ, ДЈЕВОЈЧИЦЕ СА ТЕШКОЋАМА У РАЗВОЈУ И ЖЕНЕ СА ИНВАЛИДИТЕТОМ

Члан 6. Жене са инвалидитетом

215. Равноправност полова је саставни дио правног ситета БиХ. На основу овог стандарда све жене са инвалидитетом уживају једнака права на равноправној основи. Према Закону о равноправности сполова БиХ⁹⁶ лица мушког или женског пола су равноправне у свим областима друштва, укључујући, али не и ограничавајући се на области образовања, економије, запошљавања и рада, социјалној и здравственој заштити, спорту, култури, јавном животу и медијима, без обзира на брачно и породично стање. Овај Закон се базира на забрану дискриминације на основу пола, те као такав, штити од дискриминације на основу пола независно од прилика у којима се лица налазе и од припадности било којој од рањивих група.

216. Закон о равноправности сполова у Босни и Херцеговини измијењен је и допуњен 2009. године и то на начин да се даје нешто шира дефиниција и одређење појма дискриминација на основу пола, у коју према изричитој законској одредби сада спадају и узнемиравање, потицање на дискриминацију и насиље на основу пола. Раније је Закон о равноправности сполова у Босни и Херцеговини познавао само директну и индиректну дискриминацију на основу пола, начелно забрањујући, како дискриминацију на основу пола, тако и дискриминацију на основу сполне оријентације. Изричита је и законска одредба да се дискриминацијом на основу пола не сматра норма, критериј или пракса коју је могуће оправдати постизањем законитог циља, сразмјерног подузетим нужним и оправданим мјерама, као ни доношење и провођење привремених посебних мјера с циљем отклањања постојећих неравноправности, унапређивања једнакости и заштите равноправности сполова. На тај начин је Закон о равноправности сполова у БиХ усаглашен у значајној мјери са чланом 4. Конвенције о елиминацији свих облика дискриминације жена.

⁹⁶Закон о равноправности сполова БиХ пречишћени текст („Службени гласник Босне и Херцеговине“, број 32/10),

217. Гендер центар ФБиХ у свом Извјештају⁹⁷ наводи да Закон о забрани дискриминације, на један систематски начин, на нивоу цијеле Босне и Херцеговине, регулише питање дискриминације и предвиђа механизам заштите од дискриминације који је већ споменут у контексту разматрања измјена и допуна Закона о равноправности сполова у БиХ. У смислу овог Закона, дискриминацијом се сматра свако различито поступање укључујући свако искључивање, ограничавање или давање предности засновано на стварним или претпостављеним основама према било којем лицу или групи лица на основу њихове расе, боје коже, језика, вјере, етничке припадности, националног или социјалног поријекла, везе с националном мањином, политичког или другог увјерења, имовног стања, чланства у синдикату или другом удружењу, образовања, друштвеног положаја и пола, сполног изражавања или оријентације, као и свака друга околност која има за сврху или посљедицу да било којем лицу онемогући или угрожава признавање, уживање или остваривање на равноправној основи, права и слобода у свим областима јавног живота. И овај Закон познаје директну и индиректну дискриминацију, као и остале облике дискриминације, међу којима су узнемиравање, сполно узнемиравање, мобинг, сегрегација, издавање налога другима за вршење дискриминације, помагање другима приликом дискриминације и подстицање на дискриминацију.

218. Важно је напоменути да се Закон о забрани дискриминације примјењује на поступање свих јавних органа на нивоу државе, ентитета, кантона и Дистрикта Брчко БиХ, општинских институција и органа, те правних лица с јавним овлаштењима, као и на поступање свих правних и физичких лица у одређеним областима (рад и запошљавање, образовање, наука, спорт, социјална заштита, правосуђе и управа итд.). С тим у вези, у Закону се наводи да се забрана дискриминације примјењује на све јавне органе као и на сва физичка или правна лица, и у јавном и у приватном сектору, у свим областима, а нарочито: запослења, чланства у професионалним организацијама, образовања, обуке, становања, здравства, социјалне заштите, добара и услуга намијењених јавности и јавним мјестима, те обављања привредних активности и јавних услуга.

219. Иако на законодавном нивоу не постоји родна неједнакост жена и дјевојчица са инвалидитетом, у друштвеном животу присутна је њихова неједнакост која проистиче из увријежених традиционалних ставова.

⁹⁷ Комбинирани четврти и пети извјештај о примјени УН Конвенције о елиминацији свих облика дискриминације жена за Федерацију БиХ

220. Гендер акционим планом БиХ⁹⁸ идентификоване су посебне потребе жена и дјевојчица са инвалидитетом. У дијелу који се односи на Социјалну инклузију идентификовано је неколико активности: заштита жена цивилних жртава рата у сфери социјалне, здравствене заштите, смјештаја и осталих права, иницирање израде политика за лица са инвалидитетом, подржавање стратегије која би осигурала примјену социјалних инклузивних програма; у оквиру циља Здравље превенција и заштита, те развијање гендер сензитивне стратегије за пружање здравствене заштите лицима са различитим степенима и облицима инвалидности.

Члан 7. Дјеца са тешкоћама у развоју

221. У БиХ нема разлике између остваривања права с обзиром на спол дјетета. Дјеца са тешкоћама у развоју сматрају се носитељима права на равноправној основи са осталом дјецом. Према подацима Статистичког билтена⁹⁹ у 2010. години у центрима за социјални рад је регистровано **13948** малољетних лица са сметњама у психичком и физичком развоју. (7631 мушкарац и 6317 жена), статистика даље разматра по групама у односу на врсту оштећења: оштећење вида 839 (м 436 и ж 403), оштећење слуха 797 (м 401 и ж 403), поремећај у гласу и говору 925 (м 463 и ж 462), дјеца са физичким инвалидитетом 2244 (м 1137 и ж 1107), ментално заостали 4799 (м 2716 и ж 2083), комбиноване сметње 3421 (м 1859 тј ж 1562), дјеца са поремећајем личности 923 (м 619 и ж 30). Из података је видљиво да је већи број дјечака са инвалидитетом.

222. Потреба посебне заштите за дјецу са тешкоћама у развоју у ФБиХ препозната је у Закону о основама социјалне заштите, цивилних жртава рата и породица са дјецом ФБиХ¹⁰⁰. Овим Законом, корисници социјалне заштите су лица која се налазе у стању социјалне потребе и то: дјеца без родитељског старања, одгојно занемарена дјеца, одгојно запуштена дјеца, дјеца чији је развој ометен породичним приликама, лица са инвалидитетом и лица ометена у физичком или психичком развоју, материјално неосигурана и за рад неспособна лица, стара лица без породичног старања, лица са друштвено негативним понашањем, лица и породице у стању социјалне потребе, којима је усљед посебних околности потребан одговарајући облик социјалне заштите. Лица са инвалидитетом и лица у физичком и психичком развоју, у

⁹⁸ Гендер акциони план БиХ, (2007) Министарство за људска права БиХ и Агенција за равноправност сполова БиХ

⁹⁹ Статистички билтен социјалне заштите за 2005-2010. годину. Агенција за статистику БиХ, децембар 2011. страна 20

¹⁰⁰ „Службене новине Федерације БиХ“, бр. 36/99, 54/04, 39/06 и 14/09

смислу наведеног закона, су дјеца и одрасла лица, које су: слијепе и слабовидне, глуве и наглуве, са поремећајима у говору и гласу, са тјелесним оштећењима и трајним сметњама у физичком развоју, са сметњама у психичком развоју (лаког, умјереног, тежег и тешког степена), са комбинованим сметњама (вишеструко ометена у развоју). Права из социјалне заштите, у смислу Закона су: новчана и друга материјална помоћ, оспособљавање за живот и рад, смјештај у другу породицу, смјештај у установу социјалне заштите, кућна њега и помоћ у кући и услуге социјалног и другог стручног рада. Прописима кантона утврђују се износи новчаних и других давања, услови и поступак за стицање тих права и њихово кориштење. Прописом кантона могу се утврдити и друга права из социјалне заштите у складу с програмима развоја социјалне заштите и његовим могућностима. Лицима и породицама у стању социјалне потребе, који испуњавају услове за стицање и кориштење права из социјалне заштите, осигуравају се на терет средстава социјалне заштите и одређени облици здравствене заштите и задовољавање стамбених и других потреба у складу са законом.

223. Дјеца ометена у психофизичком развоју и одрасла лица са умањеним психофизичким способностима без обзира на узрок настанка инвалидности односно радне способности, ако то право не могу остварити по неком другом основу, а која се према психофизичким способностима и годинама живота могу оспособити за рад, имају право на оспособљавање за живот и рад. Дјеца с тешкоћама у развоју такође имају право на доплатак за дјецу у дужем трајању од дјеце без тешкоћа у развоју, најдуже до 27. године живота.

224. Дјеца с тешкоћама у развоју према Закону ФБиХ имају сљедећа права: право на доплатак за помоћ и његу; право на личну инвалиднину; право на бригу изван властите породице (које се остварује као стални, седмични или привремени смјештај, цјелодневни, полудневни или повремени боравак и организирано становање); право на заштиту изван властите породице у облику помоћи при укључивању у програме редовних предшколских или школских установа те право на статус родитеља његоватеља. За остваривање права у систему социјалне заштите у првом степену надлежни су центри за социјални рад према мјесту становања корисника.

225. У области социјалне заштите имамо позитивну дискриминацију, тако да дјеца са инвалидитетом имају либералније услове за остваривање права и већи обим права од дјеце без инвалидитета. У РС положај дјеце је регулисан Законом о дјечијој заштити РС који уређује низ права за дјецу са инвалидитетом. Права се реализују у центрима за социјални рад, а о њиховом извршењу се стара Јавни фонд дјечије заштите РС. За дјецу

са инвалидитетом родитељи остварују додатак за дјецу без обзира на то, која су по реду рођења. Уколико родитељи имају инвалидитет и неопходна им је туђа нега и помоћ, могу остварити додатак на дјецу без обзира на ред рођења дјетета и његово здравствено стање. У оба случаја се не узима у обзир имовинско стање родитеља. По истом Закону се омогућује родитељима да у случајевима када је дјечи неопходан већи степен неге реализују право на пола радног времена, а други дио исплаћује Фонд дјечије заштите РС. Посебно важни програми за дјецу Фонда дјечије заштите РС су: социјализација дјеце на љетовању у кампу Кумбор у Црној Гори и рана детекција дјеце са посебним потребама. На љетовање је упућено 13300 дјеце за 10 година програма од тога је 20% дјеце са посебним потребама¹⁰¹ тј. 2500. Програм ране детекције дјеце са посебним потребама је трајао више година са циљем да се обухвати што већи број дјеце која нису регистрована у центрима за социјални рад, а имају посебне потребе. Пројектом је евидентирано 1367 дјеце најчешће узраста од 10 до 14 година. Од укупног броја дјеце укључене у пројекат 397 дјеце је први пут откривено.¹⁰²

Д. ДИО ИЗВЈЕШТАЈА ВЕЗАН УЗ ПОСЕБНЕ ОБАВЕЗЕ

Члан 31. Статистика и прикупљање података

226. Нема системског приступа вођењу евиденције о лицима са инвалидитетом.¹⁰³ Евиденције су у складу са узроцима распоређене у три система у сваком ентитету у Дистрикту Брчко, а критерији за евиденције нису усклађени тако да подаци нису упоредиви. Како наводи ССУ¹⁰⁴ прави изазов представља реално утврђивање података о лицима са инвалидитетом у базама података институција и организација које се баве питањима лица са инвалидитетом, као и њихова упоредба између ентитета. Као прво, у БиХ је због неусклађене базе података тешко процијенити укупан број лица са инвалидитетом.

227. Ипак Податке о броју лица са инвалидитетом можемо добити на основу извјештаја Агенције за статистику у области социјалне заштите:

Према подацима Статистичког билтена¹⁰⁵ у 2010. години у центрима за социјални рад је регистровано **13948** малољетних лица са сметњама у психичком и физичком развоју. (7631 мушкарац и 6317 жена), а статистика даље разматра податке по групама у односу

¹⁰¹ Брошура Првих 10 година социјализације „На длану“ Јавни фонд дјечије заштите РС 2012.

¹⁰² Подаци Јавног фонда дјечије заштите РС

¹⁰³ Специјалном извјештају о правима особа са инвалидитетом, Институција Омбудсмана за људска права БиХ, новембар 2010. стр.40

¹⁰⁴ Стратегија социјалног укључивања БиХ

¹⁰⁵ Статистички билтен социјалне заштите за 2005-2010. годину. Агенција за статистику БиХ, децембар 2011. страна 20

на врсту оштећења. Посебно су регистроване психички болесна лица 447 лица од чега је 242 мушкарца и 205 жена). Пунољетна лица према истом извору је **40058**¹⁰⁶ (мушкараца 20604 и жена 19454), психички болесна лица **6497** (3291 мушкарац и 3206 жена). Значи укупан број лица са инвалидитетом у систему социјалне заштите је **60950** лица. Према истом извору право на помоћ и његу других лица користи 29380 одраслих и 3108 дјеце.

228. Према доступним информацијама Агенција за статистику БиХ је припремила сет од 5 питања према ЕУРОСТАТ-овим упутствима за евиденцију лица са инвалидитетом, што ће се примјенити при попису у 2013. години и што треба дати прве релевантне податке.

229. У складу са Законом о социјалној заштити РС усвојен је и Правилник о вођењу јединствене матичне евиденције и документације корисника права, облика, мјера и услуга социјалне заштите што је надлежност министарства за послове социјалне заштите, а у склопу Информационог система РС. Јединствена база података о дјечи са сметњама у развоју на подручју РС води се у Јавном Фонду за дјечију заштиту РС коме сви центри за социјални рад и службе социјалне и дјечије заштите достављају податке.

230. Федерално министарство рада и социјалне политике води основне податке о пружању новчаних накнада за лица са инвалидитетом у ФБиХ. Федерално министарство рада и социјалне политике указује на чињеницу да је број лица са инвалидитетом значајно већи у ФБИХ у односу на РС, због последице примјене измјена Закона о основама социјалне заштите, заштите цивилних жртава рата и заштите породице са дјецом, у дијелу који се односи на права лица са инвалидитетом. Примјеном овог закона у ФБИХ број лица са инвалидитетом се повећао у погледу ранијих евиденција, што је последица блажих законских одредби које су омогућиле увођење у право старих лица и хроничних болесника. У процесу је израда новог законског рјешења у ФБиХ које би требало поставити боље механизме контроле и прецизирати услове кориштења права.

Члан 32. Међународна сарадња

231. ВЛИБиХ је у оквиру свог мандата задужено и за међународну сарадњу и координацију. МЉПИ И МЦПБиХ су државна министарства која, свако у односу на свој мандат, такође учествују у међународној сарадњи. Организације за лица са инвалидитетом такође у оквиру својих контаката сарађују са међународним

¹⁰⁶ Исто. Стр.28.

асоцијацијама и организацијама. Надлежна министарства из ФБиХ имају искуства у сарадњи са другим организацијама и институцијама као што је сарадња са Аташеом за социјална питања амбасаде Републике Аустрије и организовање низа међународних конференција на теме рана интервенција, преквалификација и запошљавања лица са инвалидитетом и укључивање лица са интелектуалним тешкоћама у локалну заједницу. Треба поменути и примјер из РС, потписивања Меморандума о сарадњи између организације Ментал Хеалтх Иницијативе. Овај пројект ће допријети поштивању људских права с посебним нагласком на право на живот у локалној заједници, запошљавање нових кадрова и трансформацију застарјелог, гетоизирајућег начина збрињавања лица са интелектуалним тешкоћама.

Члан 33. Национална примјена и праћење

232. Национална примјена и праћење УН Конвенције ПОИ на нивоу Босне и Херцеговине је обезбјеђено именовањем Вијећа за особе са инвалидитетом БиХ.¹⁰⁷ Надлежности и дјелокруг рада ВОИБиХ укључује:

- а) промоција људских права особа са инвалидитетом, иницирање и активно учешће у изради и доношењу, те касније вршење мониторинга реализације стратешких акционих, планских, законских и подзаконских докумената који се односе на реализацију политика у области инвалидности;
- б) остваривање сарадње са међународним владиним и невладиним организацијама, учешће у изради акционих планова и других докумената чији је циљ побољшање положаја особа са инвалидитетом, те иницирање пројеката подршке свим другим удружењима особа са инвалидитетом и реализација свих других активности којима се промовира и побољшава положај особа са инвалидитетом у складу са УН Конвенцијом ПОИ и Опционим протоколом;
- ц) координација активности између надлежних органа и институција у Босни и Херцеговини;
- д) припрема извјештаја, анализа, препорука и мишљења у вези са конкретним мјерама и могућим рјешењима за заштиту права и интереса особа са инвалидитетом које доносе или проводе надлежни органи, институције и службе у Босни и Херцеговини;
- е) учешће у припреми извјештаја у складу са чланом 33. УН Конвенције ПОИ;

¹⁰⁷ Одлука о формирању Вијећа за особе са инвалидитетом БиХ, Вијеће министара 19.10.2010.

ф) давање препорука, сугестија и мишљења на законске и подзаконске акте и пројекте који се односе на права особа са инвалидитетом, а које усваја ПСБиХ;

г) успостављање редовне сарадње са другим интересорним тијелима у СМБиХ која проводе активности везане за заштиту права особа са инвалидитетом.

233. Истом одлуком је дефинисано да ВЛИБиХ подноси извјештај СМБиХ најмање једном годишње. Обзиром да је СМБиХ радило у техничком мандату до сада није сачињен ни један извјештај.

234. На нивоу ентитета праћење ће се обављати кроз праћење имплементација стратегија за лица са инвалидитетом које је планирано на годишњем нивоу. Планирано је да се одвија кроз: праћење реализације појединих активности произашлих из циљева Стратегије, праћење реализације буџета надлежних институција, установа и тијела према активностима произашлим из Стратегије, праћење промјене стања у областима друштвеног дјеловања фокусирано на ефекте произашле из Стратегије, праћење нивоа задовољства корисничке популације и нивоа сензибилности дијелова система и опште јавности ефектима провођења Стратегије.

Е. ПРИЛОЗИ

1. Политика у области инвалидности БиХ
2. Специјални извјештај о правима лица са инвалидитетом – Омбудсман БиХ
3. Социјална заштита 2005 - 2010 – Агенција за статистику БиХ
4. Социјална заштита/скрб у Федерацији Босне и Херцеговине 2011 – Статистички билтен Федералног завода за статистику
5. Статистички годишњак РС 2011 - Републички завод за статистику
6. Социјална заштита – корисници, облици, мјере, услуге и установе бр. 10 – Статистички билтен републичког завода за статистику